

Διεύθυνση έκδοσης: Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος,
Πρόεδρος Τμήματος του ΕΔΔΑ, Καθηγητής Νομικής Σχολής ΕΚΠΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ερμηνεία κατ' άρθρο

Δικαιώματα - Παραδεκτό - Δίκαιη ικανοποίηση - Εκτέλεση

2η έκδοση ενημερωμένη
& εμπλουτισμένη

Πρόλογος: Χρήστος Λ. Ροζάκης

- Σπυρίδων-Ηρακλής Ακτύπης ■ Παναγιώτης Βογιατζής ■ Μάρκος Καραβίας
- Ηλίας Καστανάς ■ Μαρία-Ανδριανή Κωστοπούλου ■ Ελένη Μίχα
- Λυδία-Μαρία Μπολάνη ■ Νίκος Σανσονέτης ■ Τίνα Σταυρινάκη
- Σταυρούλα Τρεκλή ■ Μαριαλένα Τσίρλη

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ*

Είναι αναμφισβήτητο ότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) αποτελεί το κορυφαίο διεθνές κείμενο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ΕΣΔΑ δεσμεύει σήμερα και τα 47 Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η δέσμευση από τη Σύμβαση αποτέλεσε τα 20 τελευταία χρόνια όρο εισδοχής στον Οργανισμό και συνιστά πλέον προϋπόθεση παραμονής στο Συμβούλιο της Ευρώπης, όχι μόνο από πολιτική αλλά και από νομική άποψη. Πράγματι, η ΕΣΔΑ αποκρυσταλλώνει τις θεμελιώδεις αξίες οι οποίες συγκροτούν την «ευρωπαϊκή δημόσια τάξη», αντικατοπτρίζοντας συγχρόνως βασικές αρχές της «αληθινής δημοκρατίας», υπό την έννοια τόσο του προοιμίου της όσο και του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), «το δημοκρατικό πολίτευμα είναι το μόνο στο οποίο αποβλέπει η ΕΣΔΑ και, κατά συνέπεια, το μόνο συμβατό με αυτή»¹. Με άλλα λόγια, η Σύμβαση δεν είναι ένα κείμενο πολιτικά ουδέτερο, αλλά έχει σαφές πολιτικό στίγμα και προσανατολισμό. Όπως απέδειξε η περίφημη *Ελληνική υπόθεση*², η ΕΣΔΑ είναι ασυμβίβαστη με δικτατορικά ή απολυταρχικά καθεστώτα.

Επιπλέον, στο μέτρο που εντάσσεται στην ευρύτερη κατηγορία των διεθνών συμβάσεων «ανθρωπιστικού χαρακτήρα», η ΕΣΔΑ παρουσιάζει σημαντικές ιδιαιτερότητες. Πράγματι, όπως τόνισε το Διεθνές Δικαστήριο του ΟΗΕ με αφορμή τη Σύμβαση για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας³, οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνει το Κράτος στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου (και του ανθρωπιστικού δικαίου) δεν θεμελιώνονται σε μια αντίστοιχη δέσμευση συναλλακτικού χαρακτήρα από τα άλλα συμβαλλόμενα Κράτη. Το κάθε Κράτος δεν αναλαμβάνει υποχρεώσεις επειδή βρίσκει ανταπόκριση από κάποιο άλλο. Οι σχετικές κρατικές υποχρεώσεις δεν είναι παράλληλες. Τα Κράτη δεσμεύονται κατά τρόπο «αντικειμενικό» προκειμένου να προωθήσουν εξω-κρατικά συμφέροντα και ιδεώδη, μετατρέποντας συγχρόνως τα απλά συμφέροντα των ατόμων σε πραγματικά δικαιώματα⁴. Στην απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 1961 ως προς την υπόθεση της *Αυστρίας κατά Ιταλίας*, η πρώην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου υπογράμμισε ότι, συνάπτοντας την ΕΣΔΑ, τα Κράτη δεν θέλησαν να παραχωρήσουν αμοιβαίως δικαιώματα και υποχρεώσεις για την εξυπηρέτηση των

* Οι απόψεις που εκφράζονται είναι προσωπικές.

1. ΕΔΔΑ, *Parti communiste unifié de Turquie κ. ά. κ. Τουρκίας*, 30.1.1998, παρ. 45. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ, *Parti socialiste κ. ά. κ. Τουρκίας*, 25.5.1998, παρ. 29, 41 επ., καθώς και τα σχόλια των Duarte, B., «Les partis politiques, la démocratie et la Convention européenne des droits de l'homme», *RTDH*, 1999, 38, σελ. 314-350, Christakis, Th., *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, Paris: La documentation française, 1999 (σελ. 350 επ.), Sicilianos, L.-A., *L'ONU et la démocratisation de l'État. Systèmes régionaux et ordre juridique universel*, Paris: Pedone, 2000, σελ. 61 επ.
2. ΕΕπιτροπήΔΑ, *Δανία, Νορβηγία, Σουηδία και Ολλανδία κ. Ελλάδα*, 5.11.1969.
3. 9.12.1948, UNTS, τ. 78, σελ. 277, ΝΔ 3091/1954 (ΦΕΚ Α' 250).
4. ΔΔΧ, *Επιφυλάξεις στη Σύμβαση για τη Γενοκτονία*, γνωμοδότηση, 28.5.1951, *CIJ Rec.* 1951, σελ. 15, σελ. 23. Στο ίδιο πνεύμα, προκειμένου περί των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, βλ. ιδίως Pictet, J. S., *Développement et principes du droit international humanitaire*, Paris/Genève: Pedone, Institut Henry-Dunant, 1983, σελ. 105, 108 επ., Draper, G. I. A. D., «The Geneva Conventions of 1949», *RCADI*, 1965-I, τ. 114, σελ. 63-162, σελ. 72, Decaux, E., *La réciprocité en droit international*, Paris: LGDJ, 1980, σελ. 327 επ.

εθνικών τους συμφερόντων, «αλλά να πραγματώσουν τους σκοπούς και τα ιδεώδη του Συμβουλίου της Ευρώπης (...) και να εγκαθιδρύσουν μια κοινοτική δημόσια τάξη (*ordre public communautaire*) των ελευθέρων δημοκρατιών της Ευρώπης». Με βάση τις σκέψεις αυτές, η Επιτροπή τόνισε τον «αντικειμενικό χαρακτήρα» των υποχρεώσεων που προκύπτουν από την ΕΣΔΑ, στο μέτρο που αυτές αποβλέπουν στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ιδιωτών⁵. Η προσέγγιση αυτή επιβεβαιώθηκε στη συνέχεια από το ΕΔΔΑ στην υπόθεση της *Ιρλανδίας κατά Ηνωμένου Βασιλείου*. Πράγματι, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι η ΕΣΔΑ «ξεπερνά το πλαίσιο της απλής αμοιβαιότητας μεταξύ συμβαλλομένων Κρατών» και «δημιουργεί αντικειμενικές υποχρεώσεις οι οποίες (...) υπόκεινται σε συλλογική εγγύηση»⁶.

- 3 Συνοψίζοντας, οι διεθνείς υποχρεώσεις στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου γενικά, και αυτές που απορρέουν από την ΕΣΔΑ ειδικότερα, παρουσιάζουν τέσσερις βασικές ιδιομορφίες: α) κατατείνουν στην προστασία μη κρατικών δρώντων, κυρίως δε φυσικών προσώπων, και όχι κρατικών συμφερόντων, β) δεν έχουν συναλλακτικό χαρακτήρα, γ) δεν υπόκεινται, κατ' αρχήν, στον όρο της αμοιβαιότητας και δ) έχουν «αντικειμενικό χαρακτήρα». Εξάλλου, προκειμένου περί συμβάσεων που εγκαθιδρύουν διεθνή όργανα ελέγχου, όπως η ΕΣΔΑ, οι εν λόγω υποχρεώσεις υπόκεινται, επιπλέον, σε «συλλογική εγγύηση».
- 4 Από το 1950 έως σήμερα, τόσο οι ουσιαστικές διατάξεις της ΕΣΔΑ, αυτές δηλαδή που αναγνωρίζουν και προστατεύουν θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου, όσο και ο μηχανισμός «συλλογικής εγγύησης» των εν λόγω δικαιωμάτων εξελίχθηκαν σημαντικά. Το μεν κανονιστικό πλαίσιο εμπλουτίστηκε μέσω της υιοθέτησης σχετικών Πρωτοκόλλων και της ερμηνείας των οργάνων της Σύμβασης, το δε θεσμικό πλαίσιο μετεξελίσσεται συνεχώς προκειμένου να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις της σύγχρονης πραγματικότητας στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

I. Ο συνεχής εμπλουτισμός του κανονιστικού πλαισίου

A. Η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλα

- 5 Το προοίμιο της ΕΣΔΑ αναδεικνύει το γεγονός ότι πηγή έμπνευσης της Σύμβασης ήταν η Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου της 10ης Δεκεμβρίου 1948. Ωστόσο, το αρχικό κείμενο της Σύμβασης περιείχε μέρος μόνο των δικαιωμάτων που αναγνώριζε η Οικουμενική Διακήρυξη και ειδικότερα ορισμένα ατομικά δικαιώματα. Είναι γνωστό ότι ο εν λόγω κατάλογος δικαιωμάτων συμπληρώθηκε με σειρά Πρωτοκόλλων, τα οποία εμπλούτισαν σημαντικά το αρχικό περιεχόμενο της Σύμβασης⁷. Έτσι, εκτός από το δικαίωμα στη ζωή, την απαγόρευση των βασανιστηρίων και άλλων μορφών κακομεταχεί-

5. ΕΕπιτροπήΔΑ, *Αυστρία κατά Ιταλίας*, 11.1.1961, *Annuaire CEDH*, 1961, σελ. 117, σελ. 139, 141.

6. ΕΔΔΑ, *Ιρλανδία κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, Ολομέλεια, 18.1.1978, παρ. 239. Βλ. επίσης Cohen Jonathan, G., «Du caractère objectif des obligations internationales relatives aux droits de l'homme. Quelques observations», στο: Auer, A. [et al] (επιμ.), *Les droits de l'homme et la constitution. Études en l'honneur de Giorgio Malinverni*, Genève: Schulthess, 2007, σελ. 109-133.

7. Βλ. Schabas, W. A., *The European Convention on Human Rights: a commentary*, Oxford: Oxford University Press, 2015, σελ. 11 επ.

εώδη του
ξη (ordre
is σκέψεις
ου προκύ-
μελιωδών
το ΕΔΔΑ
αποφάν-
λομένων
σε συλλο-

ου γενικά,
πικές ιδιο-
ικών προ-
ρα, γ) δεν
ι χαρακτή-
ι ελέγχου,
ιση».

ι που ανα-
ο μηχανι-
ά. Το μεν
λλων και
ι συνεχώς
νης πραγ-

ης ήταν η
ίου 1948.
ι που ανα-
τα. Είναι
άλλων, τα
ός από το
ομεταχεί-

Jonathan,
uelques ob-
honneur de

rd: Oxford

ρισης, την απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας, το θεμελιώδες δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και σειρά άλλων παραδοσιακών εγγυήσεων και ελευθεριών, το 1^ο Πρωτόκολλο⁸ προσέθεσε την προστασία της περιουσίας, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, καθώς και μία ελλειπτική, έστω, αναγνώριση των (πολιτικών) δικαιωμάτων του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Το 4^ο Πρωτόκολλο⁹ απαγορεύει τη φυλάκιση για ιδιωτικά χρέη¹⁰, αναγνωρίζει την ελευθερία μετακίνησης και ελεύθερης επιλογής κατοικίας, απαγορεύοντας συγχρόνως τις μαζικές απελάσεις¹¹. Το 6^ο¹² και το 13^ο¹³ Πρωτόκολλο οδήγησαν στην ολοσχερή κατάργηση της θανατικής ποινής, ακόμη και σε περίοδο ένοπλης σύρραξης, αποτελώντας μια σημαντική κατάκτηση του κινήματος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ανοίγοντας το δρόμο για αντίστοιχα βήματα σε οικουμενικό επίπεδο¹⁴. Το 7^ο Πρωτόκολλο¹⁵ προσέθεσε ορισμένες διαδικαστικές εγγυήσεις ως προς την απέλαση αλλοδαπών, το δικαίωμα σε δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας στο πεδίο του ποινικού δικαίου, το δικαίωμα αποζημίωσης σε περίπτωση δικαστικής πλάνης, την αρχή *ne bis in idem*, καθώς και την αρχή της ισότητας μεταξύ των συζύγων σε όλο το φάσμα του ιδιωτικού δικαίου. Τέλος, το 12^ο Πρωτόκολλο¹⁶ στην ΕΣΔΑ ενισχύει τη θεμελιώδη αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, αποδεσμεύοντάς την από τα δικαιώματα που προβλέπει η Σύμβαση και τα άλλα Πρωτόκολλα και επεκτείνοντάς την δραστικά σε όλο το πεδίο του ιδιωτικού και του δημοσίου δικαίου.

Παρά τις διαδοχικές αυτές προσθήκες ουσιαστικών δικαιωμάτων και εγγυήσεων, το κα- 6
νονιστικό πλαίσιο που θέτει η ΕΣΔΑ και τα προαναφερθέντα Πρωτόκολλα εξακολουθεί να υπολείπεται σε αρκετά σημεία σε σχέση προς αυτό του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Ας σημειωθεί επίσης, ότι η Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ), όπως εμπλουτίστηκε στη συνέχεια, συμπεριλαμβάνει και σειρά κοινωνικών δικαιωμάτων¹⁷. Πιο πρόσφατα, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ¹⁸ περιέλαβε και αυτός, έστω και διστακτικά, ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα, καθώς και σειρά άλλων που συνδέονται με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια (άρθρα 39-46). Με άλλα λόγια, το σύστημα της ΕΣΔΑ δεν διακρίνεται για τον αριθμό των ουσιαστικών δικαιωμάτων

8. ETS, αρ. 9, 20.3.1952, ΝΔ 53/1974 (ΦΕΚ Α' 256).

9. ETS, αρ. 46, 16.9.1963. Το εν λόγω Πρωτόκολλο δεν έχει επικυρωθεί από την Ελλάδα και γι' αυτό το λόγο οι διατάξεις του δεν σχολιάζονται στην παρούσα έκδοση.

10. Αντίστοιχη διάταξη περιέχει και το άρθρο 11 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) που κυρώθηκε με τον Ν 2462/1997 (ΦΕΚ Α' 25).

11. Πρβλ. τα άρθρα 12 και 13 του ΔΣΑΠΔ.

12. ETS, αρ. 114, 28.4.1983, Ν 2610/1998 (ΦΕΚ Α' 110).

13. CETS, αρ. 187, 3.5.2002, Ν 3289/2004 (ΦΕΚ Α' 227). Για το εν λόγω Πρωτόκολλο βλ. Γιαρένη, Ε., «Κύρωση του 13ου Πρωτοκόλλου στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και Στρατιωτικός Ποινικός Κώδικας», *ΠοινΔικ*, 2005, 8, (1), σελ. 7-10.

14. Πρβλ. το 2^ο Προαιρετικό Πρωτόκολλο στο Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα σχετικό με την κατάργηση της ποινής του θανάτου, 15.12.1989, A/RES/44/128, Ν 2462/1997 (ΦΕΚ Α' 25).

15. ETS, αρ. 117, 22.11.1984, Ν 1705/1987 (ΦΕΚ Α' 89).

16. CETS, αρ. 177, 4.11.2000. Το εν λόγω Πρωτόκολλο δεν δεσμεύει την Ελλάδα.

17. Βλ. το πρόσθετο Πρωτόκολλο στην ΑΣΔΑ για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, OAS Treaty Series, αρ. 69, 17.11.1988.

18. 2007/C 303/01.

που αναγνωρίζει. Ωστόσο, η γενική διατύπωση των σχετικών διατάξεων, η χρήση «αυτόνομων εννοιών», αλλά πάνω απ' όλα ο μεγάλος όγκος των ατομικών προσφυγών έδωσαν την ευκαιρία στα όργανα της Σύμβασης να επεξεργαστούν σε βάθος και να εμπλουτίσουν εντυπωσιακά το περιεχόμενο των προστατευόμενων δικαιωμάτων.

Β. Οι άλλες πηγές έμπνευσης

- 7 Στο πλαίσιο αυτό, η π. Ευρωπαϊκή Επιτροπή και κυρίως το ΕΔΔΑ απέφυγαν την εσωστρέφεια και ανέδειξαν τις δυνατότητες που προσφέρει το (γενικό) διεθνές δίκαιο. Πράγματι, με βάση την αρχή σύμφωνα με την οποία η ΕΣΔΑ δεν μπορεί να ερμηνευτεί και να εφαρμοστεί «εν κενώ», αλλά σε συνάρτηση και κατά τρόπο σύμφωνο προς τους σχετικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου¹⁹, το Δικαστήριο αντλεί ολοένα και συχνότερα από διάφορες πηγές προκειμένου να ερμηνεύσει, ως επί το πλείστον διασταλτικά, τα δικαιώματα που προστατεύουν η ΕΣΔΑ και τα προαναφερθέντα Πρωτόκολλα. Ειδικότερα, το Δικαστήριο εμπνέεται πολλές φορές από άλλες συμβάσεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου, είτε περιφερειακές είτε οικουμενικές, υπογραμμίζοντας έτσι το γεγονός ότι τα κείμενα αυτά αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία και συμβάλλοντας σε μια συνεκτική ερμηνεία των σχετικών συμβατικών υποχρεώσεων των Κρατών. Ορισμένες από τις αποφάσεις σταθμούς – όπως για παράδειγμα η απόφαση *Soering*²⁰ και πολύ πιο πρόσφατα η απόφαση *Rantsev*²¹ – επηρέαστηκαν καθοριστικά από άλλα συμβατικά κείμενα για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.
- 8 Το Δικαστήριο αναφέρεται επίσης σε διεθνείς συμβάσεις που δεν εντάσσονται ευθέως στο *corpus* των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σε διατάξεις του δικαίου των διεθνών συνθηκών, στο εθιμικό διεθνές δίκαιο – ιδίως στο πεδίο της διεθνούς ευθύνης του Κράτους – στις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, στη διεθνή νομολογία και την πρακτική άλλων διεθνών οργάνων ελέγχου, καθώς και σε πράξεις διεθνών οργανισμών που έχουν χαρακτή-

19. Βλ. ιδίως ΕΔΔΑ, *Hassan κ. Ηνωμένου Βασιλείου* (Ευρεία Σύμβαση), 16.9.2014, παρ. 100, *Cudak κ. Λιθουανίας* (Ευρεία Σύμβαση), 23.3.2010, παρ. 56, *Behrami και Behrami κ. Γαλλίας και Σαράματι κ. Γαλλίας, Γερμανίας και Νορβηγίας* (Ευρεία Σύμβαση), (απόφαση επί του παραδεκτού), 2.5.2007, παρ. 122, *Streletz, Kessler και Krenz κ. Γερμανίας* (Ευρεία Σύμβαση), 22.3.2001, παρ. 90, *Banković κ. ά. κ. Βελγίου και άλλων 16 κρατών-μερών* (Ευρεία Σύμβαση), (απόφαση επί του παραδεκτού), 12.12.2007, παρ. 57, *Al-Adsani κ. Ηνωμένου Βασιλείου* (Ευρεία Σύμβαση), 21.11.2001, παρ. 55, *Καλογεροπούλου κ.ά. κ. Ελλάδας & Γερμανίας* (απόφαση επί του παραδεκτού), 12.12.2002, *Iglesias Gil και A.U.I. κ. Ισπανίας*, 29.4.2003, παρ. 51.

20. ΕΔΔΑ, *Soering κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 7.7.1989, όπου το Δικαστήριο επικαλέστηκε και βασίστηκε ιδίως στην ειδική διάταξη του άρθρου 3 της Σύμβασης του ΟΗΕ του 1984 κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, σύμφωνα με το οποίο: «Κανένα Κράτος-Μέρος δε θα απελαύνει, δε θα επαναπροωθεί («refouler») ούτε θα εκδίδει πρόσωπο σε άλλο Κράτος, όπου υπάρχουν ουσιώδεις λόγοι να πιστεύεται ότι το πρόσωπο αυτό θα κινδυνεύει να υποστεί βασανιστήρια» (ό.π., ιδίως παρ. 88).

21. ΕΔΔΑ, *Rantsev κ. Κύπρου και Ρωσίας*, 7.1.2010, όπου το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εμπορία ανθρώπων εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ (απαγόρευση της δουλείας, της ειλωτείας και της αναγκαστικής εργασίας), επικαλούμενο τους σχετικούς ορισμούς του άρθρου 3 α) του Πρωτοκόλλου του Παλέρμo του 2000 και του άρθρου 4 α) της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης κατά της εμπορίας ανθρώπων του 2005 (ό.π., ιδίως παρ. 282).

οήση «αυτό-
ζών έδωσαν
πλουτίσουν

ιν εσωστρέ-
. Πράγματι,
να εφαρ-
ετικούς κα-
διάφορες
όματα που
δικαστήριο
ε, είτε περι-
υτά αποτε-
σχετικών
ύς – όπως
εν²¹ – επη-
ιωμάτων

θέως στο
υνθηκών,
us – στις
λλων διε-
καρκτη-

10, *Cudak*
aramati κ.
παρ. 122,
ς. *Βελγίου*
, παρ. 57,
ου κ.ά. κ.
Ισπανίας,

ηκε ιδίως
σι άλλων
«Κανένα
σε άλλο
υποστεί

μα ότι η
δουλει-
άρθρου
λίου της

ΓΑΝΟΣ

ρα σύστασης²². Οι ολοένα και πυκνότερες αυτές αναφορές αναδεικνύουν το γεγονός ότι η διεθνής δικαιοταξία συνιστά το νομικό υπόβαθρο για τη λειτουργία της Σύμβασης, καθώς και το ότι η ΕΣΔΑ – και γενικότερα η διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου – αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα του διεθνούς δικαίου.

Γ. Η τελεολογική ερμηνεία της ΕΣΔΑ και η διεύρυνση της προστασίας

Όλες οι παραπάνω αναφορές του Δικαστηρίου εντάσσονται στο πλαίσιο της γενικότερης 9 ερμηνευτικής του προσέγγισης. Πράγματι, το ΕΔΔΑ ακολουθεί παραδοσιακά μία δυναμική ερμηνεία των ουσιαστικών διατάξεων της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων, εφαρμόζοντας, καταρχήν, τις ερμηνευτικές αρχές της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών²³. Είναι γεγονός ότι η κλασική αυτή προσέγγιση του Δικαστηρίου δεν απαντάται μόνο σε παλαιότερες αποφάσεις του, αλλά και σε πολύ πιο πρόσφατες²⁴. Είναι αλήθεια επίσης ότι δεν λείπουν οι αποφάσεις εκείνες που με βάση τη γραμματική ερμηνεία ή την αναγωγή στις προπαρασκευαστικές εργασίες και την αναζήτηση της αρχικής βούλησης των συμβαλλομένων μερών καταλήγουν σε συσταλτική ερμηνεία των αναγνωριζόμενων δικαιωμάτων²⁵. Οι εν λόγω αποφάσεις δεν αποτυπώνουν, ωστόσο, την κυρίαρχη τάση της νομολογίας στο σύνολό της.

Κύριος γνώμονας της ερμηνευτικής προσέγγισης του Δικαστηρίου είναι η αποτελεσματικό- 10 τερη δυνατή προστασία των προστατευομένων δικαιωμάτων στο πλαίσιο των αρχών του Κράτους δικαίου και της δημοκρατικής κοινωνίας²⁶. Με βάση τη γενική αυτή θεώρηση, τα όργανα της Σύμβασης και ειδικότερα το Δικαστήριο χρησιμοποιούν την τελεολογική ερμηνεία προκειμένου να διευρύνουν την παρεχόμενη προστασία. Η αναφορά στο αντικείμενο και το σκοπό της Σύμβασης, σε συνδυασμό με το ιδεολογικό/πολιτικό πλαίσιο στο οποίο αυτή εντάσσεται, συνιστά καθοριστική επιλογή για την όλη ερμηνευτική προσέγγιση του Δικαστηρίου. Πράγματι, όπως έχει τονίσει χαρακτηριστικά το ΕΔΔΑ, κάθε ερμηνεία των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζει η Σύμβαση πρέπει να συμβαδίζει «με το γενικό πνεύμα της τελευταίας, η οποία αποσκοπεί στη διασφάλιση και την προώθηση των ιδεωδών και των αξιών μιας δημοκρατικής κοινωνίας»²⁷. Η έννοια της «δημοκρατικής κοινωνίας» υπέρχει σε όλες τις ουσιαστικές διατάξεις της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων – συμπεριλαμβανομένων και αυτών στις οποίες δεν αναφέρεται ρητά –, αποτελώντας έτσι

22. Βλ. σχετικά Σισιλιάνου, Λ.-Α., *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου: Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 14-40, του ίδιου, «Le précédent et le dialogue des juges : l'exemple de la Cour européenne des droits de l'homme», στο: Société française de droit international, *Le précédent en droit international*, Paris: Pedone, 2016.

23. Βλ. την κλασική απόφαση ΕΔΔΑ, *Golder* κ. *Ηνωμένου Βασιλείου*, 21.2.1975, παρ. 30.

24. Βλ., για παράδειγμα, την προαναφερθείσα απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Hassan* κ. *Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 100.

25. Βλ. Wachsmann, P., «Les méthodes d'interprétation des conventions internationales relatives à la protection des droits de l'homme», στο SFDI, *La protection des droits de l'homme et l'évolution du droit international*, Paris: Pedone, 1998, σελ. 157-195, ιδίως σελ. 179 επ.

26. Βλ. Sicilianos, L.-A., *L'ONU et la démocratisation de l'État...*, ό.π., ιδίως σελ. 61 επ., 74 επ., 126 επ.

27. ΕΔΔΑ, *Kjeldsen, Busk Madsen et Pedersen* κ. *Δανίας*, 7.12.1976, παρ. 53. Βλ. επίσης, μεταξύ πολλών, ΕΔΔΑ, *Soering* κ. *Ηνωμένου Βασιλείου*, ό.π., παρ. 87, *Parti communiste unifié de Turquie* κ. *Τουρκίας*, ό.π., παρ. 45.

γενική ερμηνευτική αρχή. Στο πνεύμα αυτό, το ΕΔΔΑ έχει υπογραμμίσει επανειλημμένα ότι «η έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας (...) κυριαρχεί σε ολόκληρη τη Σύμβαση»²⁸. Κατά την ερμηνεία των επιμέρους άρθρων της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο αναφέρεται κατά κόρον στις αρχές του Κράτους δικαίου, στον πλουραλισμό και την ανεκτικότητα, ως έννοιες σύμφυτες με αυτή της δημοκρατικής κοινωνίας²⁹. Με άλλα λόγια, το ΕΔΔΑ χρησιμοποιεί την τελεολογική μέθοδο κατά τρόπο πολύ δυναμικό, αναφερόμενο συγχρόνως στο προσίμιο της Σύμβασης και στο όλο ιδεολογικό πλαίσιο που κυριαρχεί στο Συμβούλιο της Ευρώπης, προκειμένου να στηρίξει, κατά κανόνα, ευρεία ερμηνεία των δικαιωμάτων και ελευθεριών που προστατεύει η ΕΣΔΑ.

- 11 Στην προέκταση της παραπάνω γενικής νομικο-πολιτικής ερμηνευτικής προσέγγισης, τα όργανα της ΕΣΔΑ χρησιμοποιούν συστηματικά σειρά επιμέρους ερμηνευτικών μεθόδων με στόχο τη διεύρυνση και την αποτελεσματικότητα της παρεχόμενης προστασίας. Μεταξύ αυτών, ξεχωριστή θέση κατέχει η μέθοδος του «χρησίμου αποτελέσματος» (*effet utile*). Το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει αναφερθεί επανειλημμένα στην εν λόγω μέθοδο, είτε ρητά είτε έμμεσα. Έτσι, για παράδειγμα, στην υπόθεση *Klass* το ΕΔΔΑ επικαλέστηκε τη μέθοδο αυτή προκειμένου να κηρύξει παραδεκτή τη σχετική προσφυγή που αφορούσε μυστικά μέτρα, χωρίς να απαιτήσει από τον προσφεύγοντα να αποδείξει ότι αυτά είχαν ληφθεί πράγματι εναντίον του³⁰. Στο ίδιο πνεύμα κινείται η περίφημη φράση της απόφασης *Airey*, η οποία έχει επαναληφθεί έκτοτε πάμπολλες φορές, σύμφωνα με την οποία: «Η Σύμβαση έχει ως σκοπό να προστατεύει δικαιώματα όχι θεωρητικά ή απατηλά, αλλά συγκεκριμένα και αποτελεσματικά»³¹.
- 12 Εξάλλου, το ΕΔΔΑ έχει εντοπίσει σειρά αυτόνομων εννοιών στην ΕΣΔΑ, όπως οι «αμφισβητήσεις αστικής φύσης» και οι «κατηγορίες ποινικής φύσης (άρθρο 6 ΕΣΔΑ), η «ιδιωτική και οικογενειακή ζωή», η «κατοικία» και η «αλληλογραφία» (άρθρο 8 ΕΣΔΑ), η έννοια της «περιουσίας» (άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου), η έννοια του «νόμου», η οποία απαντάται σε διάφορες διατάξεις (ιδίως στην παράγραφο 2 των άρθρων 8-11) κλπ.³². Σε

28. Βλ., π.χ., ΕΔΔΑ, *Lingens κ. Αυστρίας*, 8.7.1986, παρ. 42.

29. Βλ., π.χ., ΕΔΔΑ, *Ιατρίδης κ. Ελλάδας* (Ευρεία Σύνθεση), 25.3.1999, παρ. 58 («la prééminence du droit, l'un des principes fondamentaux d'une société démocratique, est inhérente à l'ensemble des articles de la Convention»), *Lelièvre κ. Βελγίου*, 8.11.2007, παρ. 104. Βλ. επίσης Loucaides, L., «The Rule of Law and Human Rights with Special Reference to the Jurisprudence of the European Court of Human Rights», στο *The European Convention of Human Rights. Collected Essays*, Leiden/Boston, M. Nijhoff, 2007, σελ. 35-53, Spielmann, D., «La jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme sur l'État de droit», στο SFDI, *L'État de droit en droit international: Colloque de Bruxelles*, Paris: Pedone, 2009, σελ. 179-188.

30. ΕΔΔΑ, *Klass κ. ά. κ. Γερμανίας* (Ολομέλεια), 6.9.1978, παρ. 34 (η έμφαση είναι του συγγραφέα).

31. ΕΔΔΑ, *Airey κ. Ιρλανδίας*, 9.10.1979, παρ. 24. Βλ. επίσης, μεταξύ πολλών, ΕΔΔΑ, *Μαματκούλοβ και Ασκάροβ κ. Τουρκίας* (Ευρεία Σύνθεση), 4.2.2005, παρ. 121. Για τη μέθοδο του χρησίμου αποτελέσματος στη νομολογία του ΕΔΔΑ, βλ. ιδίως Jacot-Guillarmod, O., «Règles, méthodes et principes d'interprétation dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme», στο: Pettiti, L.-E., Decaux, E., Imbert, P. (επιμ.), *La Convention européenne des droits de l'homme: Commentaire article par article*, 2η έκδ., Paris: Economica, 1999, σελ. 49.

32. Βλ., αντί πολλών, Kastanas, E., *Unité et diversité: notions autonomes et marge d'appréciation des États dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*, Bruxelles: Bruylant, 1996, σελ. 333 επ., Letsas, G., *A Theory of interpretation of the European Convention on Human Rights*, Oxford [etc.]: Oxford University Press, 2007, σελ. 37 επ., Siciliano, L.-A., «La vie familiale en tant que notion autonome

ειλημμένα ότι
ζαση»²⁸. Κατά
τά κόρον στις
ννοίες σύμφυ-
ιοποιεί την τε-
στο προσίμιο
της Ευρώπης,
αι ελευθεριών

οσέγγισις, τα
κών μεθόδων
ισίας. Μεταξύ
effet utile). Το
ω μέθοδο, εί-
ικαλέστηκε τη
ου αφορούσε
τι αυτά είχαν
τη της απόφα-
την οποία: «Η
πλά, αλλά συ-

ως οι «αμφι-
ια), η «ιδιωτι-
ΔΑ), η έννοια
ου», η οποία
11) κλπ.³². Σε

inence du droit,
ible des articles
L., «The Rule of
Court of Human
ston, M. Nijhoff,
de l'homme sur
s, Paris: Pedone,

αφέα).

ματκούλον και
αποτελέσματος
des d'interpréta-
L.-E., Decaux, E.,
ticle par article,

iation des États
, 1996, σελ. 333
s, Oxford [etc.]:
notion autono-

όλες αυτές τις περιπτώσεις, το Δικαστήριο του Στρασβούργου έχει δώσει την τελεολογική εκείνη ερμηνεία η οποία εξασφαλίζει την αποτελεσματικότερη προστασία των δικαιωμάτων που αναγνωρίζει η ΕΣΔΑ και τα σχετικά Πρωτόκολλα.

Στο ίδιο πνεύμα εντάσσεται και η ανάδειξη των θετικών υποχρεώσεων των Κρατών στο 13 πεδίο των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων. Πράγματι, ενώ ως προς τα κοινωνικά και οικονομικά δικαιώματα οι εν λόγω υποχρεώσεις προκύπτουν αβίαστα από το γράμμα των σχετικών διατάξεων, οι συμβάσεις περί ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων σιωπούν, ως επί το πλείστον, σε σχέση προς τις υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών να προβαίνουν σε θετικές ενέργειες για την προστασία των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων. Ωστόσο, όπως και άλλα διεθνή όργανα ελέγχου, έτσι και το ΕΔΔΑ έχει ακολουθήσει την τελεολογική ερμηνεία προκειμένου να υπογραμμίσει την ύπαρξη θετικών υποχρεώσεων των Κρατών σε σχέση προς σειρά δικαιωμάτων που προστατεύει η ΕΣΔΑ και ιδίως ως προς τα άρθρα 2 (δικαίωμα στη ζωή), 3 (απαγόρευση των βασανιστηρίων), 5 (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια), και 8 (δικαίωμα στην ιδιωτική και την οικογενειακή ζωή)³³.

Πάντοτε με βάση την τελεολογική ερμηνευτική μέθοδο, το ΕΔΔΑ έχει επεκτείνει την προ- 14 στασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε τομείς που δεν καλύπτονται ευθέως από τη Σύμβαση, όπως για παράδειγμα το περιβάλλον³⁴, τα κοινωνικά δικαιώματα³⁵, τα δικαιώματα των μεταναστών, των αιτούντων άσυλο³⁶, κ.λπ. Εξάλλου, η διευρυνση της έννοιας του «θύματος» παραβίασης³⁷ και, κατ' επέκταση, της ενεργητικής νομιμοποίησης³⁸, οδηγεί και αυτή στην αποτελεσματικότερη διεθνή προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Γενικότερα, τα όργανα της ΕΣΔΑ αγγίζουν πολλές φορές τα ακραία όρια των δυνατοτήτων που τους προσφέρει η τελεολογική ερμηνεία προκειμένου να διευρύνουν την παρεχόμενη προστασία. Στην ίδια κατεύθυνση κινείται και η μέθοδος της λεγόμενης «εξελικτικής ερμ-

me au regard de la CEDH», στο: Casadevall, J. et al. (επιμ.), *Mélanges en l'honneur de Dean Spielmann*, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers, 2015, σελ. 595-602.

33. Βλ. Akandji-Kombe, J.-F., *Positive Obligations under the European Convention on Human Rights*, Human Rights Handbooks No 7, Strasbourg: Council of Europe, 2007, Madeleine, C., *La technique des obligations positives en droit de la Convention européenne des droits de l'homme*, Paris: Dalloz, 2014, Sicilianos, L.-A., «Preventing Violations of the Right to Life: Positive Obligations under Article 2 of the ECHR», *Cyprus Human Rights Law Review*, 2014, 3, (2), σελ. 117-129.
34. Βλ., π.χ., Σισλιάνου, Λ.-Α., «Η προστασία του περιβάλλοντος και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Η εξέλιξη της νομολογίας ως την υπόθεση *López Ostra*», *Νόμος και Φύση*, 1996, 3, (1), σελ. 33-57.
35. Βλ. De Salas, A., «Les droits sociaux et la Convention européenne des droits de l'homme», στο Condorelli, L. (επιμ.), *Libertés, justice, tolérance. Mélanges en hommage au Doyen Gérard Cohen-Jonathan*, Bruxelles: Bruylant, 2004, τ. I, σελ. 579-589.
36. Βλ. ΕΔΔΑ, *M. S. κ. Βελγίου και Ελλάδας* (Ευρεία Σύνθεση), 21.1.2011, *Sharifi κ. ά. κ. Ιταλίας και Ελλάδας*, 21.10.2014, *L.M. κ. ά. κ. Ρωσίας*, 15.10.2015. Βλ. γενικά Ktistakis, Y., *La protection des migrants au titre de la Convention européenne des droits de l'homme et de la Charte sociale européenne*, Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2014.
37. Ως προς την επέκταση της έννοιας αυτής και στα «πιθανά θύματα», βλ. τις υποθέσεις *Klass κ. ά. κ. Γερμανίας*, ό.π., παρ. 33, *Dudgeon κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 22.10.1981, ιδίως παρ. 41, *Norris κ. Ιρλανδίας*, 26.10.1988, παρ. 31 επ., *Μοδινός κ. Κύπρου*, 22.4.1993, παρ. 17-24.
38. Σημαντική εξέλιξη στο σημείο αυτό αποτελεί η απόφαση ΕΔΔΑ, *Centre for Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu κ. Ρουμανίας* (Ευρεία Σύνθεση), 17.7.2014, ιδίως παρ. 80 επ.

veías», η οποία βαίνει πέρα από το γράμμα των άρθρων 31-33 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών.

Δ. Η εξελικτική ερμηνεία της ΕΣΔΑ

- 15 Η εξελικτική ερμηνεία (*interprétation évolutive*) είναι η μέθοδος εκείνη που αναδεικνύει εναργέστερα την ιδιάζουσα φύση των συμβατικών κειμένων για τα δικαιώματα του ανθρώπου γενικά και της ΕΣΔΑ ειδικότερα, υπερκεράζοντας συγχρόνως τις μεθόδους που αναφέρει η Σύμβαση της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών. Η εν λόγω μέθοδος βασίζεται στην παραδοχή ότι στο μέτρο που τα δικαιώματα του ανθρώπου αντικατοπτρίζουν ένα σύστημα αξιών δεν μπορούν να παραμένουν «απολιθωμένα» στο πλαίσιο της αρχικής βούλησης των συμβαλλομένων μερών, αλλά εξελίσσονται με την πάροδο του χρόνου. Η ερμηνεία των συμβάσεων περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν είναι δυνατόν να παραμένει εγκλωβισμένη στην αναζήτηση της ιστορικής βούλησης των συντακτών τους, αλλά θα πρέπει να στρέφεται στο παρόν αποτυπώνοντας τις σύγχρονες κοινωνικές και ιδεολογικές αντιλήψεις³⁹. Έτσι, το ΕΔΔΑ αναφέρεται πολλές φορές στην ύπαρξη *consensus*⁴⁰ ή, σε κάθε περίπτωση, ισχυρής τάσης εξέλιξης των αντιλήψεων ως προς το επίδικο ζήτημα προκειμένου να «συνοδεύσει» ή και να καθοδηγήσει τις αλλαγές⁴¹.
- 16 Είναι γεγονός ότι το ΕΔΔΑ έχει αποφύγει ερμηνευτικές ακρότητες στις οποίες θα μπορούσε να οδηγήσει η μέθοδος αυτή και ιδίως *contra legem* ερμηνείες. Έτσι, για παράδειγμα, το Δικαστήριο δεν έχει δεχθεί, μέχρι στιγμής τουλάχιστον, την άποψη σύμφωνα με την οποία το δικαίωμα σε γάμο (άρθρο 12 ΕΣΔΑ) συνεπάγεται και το δικαίωμα σε διαζύγιο⁴², ούτε τη θέση κατά την οποία το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2 ΕΣΔΑ) εμπεριέχει και το δικαίωμα σε ευπρεπή θάνατο⁴³. Ωστόσο, ήδη από τη δεκαετία του 1970 το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι η ΕΣΔΑ είναι ένα «ζωντανό κείμενο» το οποίο θα πρέπει να ερμηνεύεται κατά τρόπο που να αντικατοπτρίζει τις σημερινές συνθήκες⁴⁴. Επιπλέον, στην περίφημη υπόθεση *Λοϊζίδου*

39. Βλ. σχετικά Mowbray, A., «The Creativity of the European Court of Human Rights», *HRLR*, 2005, 5, (1), σελ. 57-79, Rozakis, Ch., «The Particular Role of the Strasbourg Case-Law in the Development of Human Rights in Europe», στο *European Court of Human Rights 50 Years, NoB*, 2010, Ειδικό Τεύχος, σελ. 20-30, ιδίως σελ. 25 επ., Σισιλιάνου, Λ.-Α., *Η ανθρωπινή διάσταση...*, ό.π., σελ. 222 επ. Για μια γενικότερη προσέγγιση της εξελικτικής μεθόδου ερμηνείας βλ. επίσης Bjorge, E., *The Evolutionary Interpretation of Treaties*, Oxford: Oxford University Press, 2014.

40. Βλ. σχετικά Βογιατζή, Π., «Το 'ζωντανό κείμενο' και η 'ευρωπαϊκή συναίνεση' στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: η δύσκολη ισορροπία μεταξύ δικαστικού ακτιβισμού και αυτοπεριορισμού», *NoB*, 2012, 60, (5), σελ. 1142-1161.

41. Ως προς τα όρια της εξελικτικής ερμηνείας, βλ. την κοινή διαφωνούσα άποψη των δικαστών Casadevall, Ziemele, Kovler, Jociene, Sikuta, De Gaetano και Σισιλιάνου στην υπόθεση *X. κ. ά. κ. Αυστρίας* (Ευρεία Σύμβαση), 19.2.2013, ιδίως παρ. 23. Βλ. επίσης Helgesen, J. E., «What Are the Limits to the Evolutionary Interpretation of the European Convention on Human Rights?», *HRLJ*, 2011, 31, (7-12), σελ. 275-281.

42. ΕΔΔΑ, *Johnston κ. ά. κ. Ιρλανδίας*, Ολομέλεια, 18.12.1986, ιδίως παρ. 51 επ.

43. ΕΔΔΑ, *Pretty κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 29.4.2002, παρ. 37 επ. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ, *Lambert κ. ά. κ. Γαλλίας* (Ευρεία Σύμβαση), 5.6.2015, παρ. 137.

44. ΕΔΔΑ, *Tyrer κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 25.4.1978, παρ. 31. Με βάση τη σκέψη που αναφέρεται στο κείμενο, το ΕΔΔΑ απέρριψε το επικείμενο του Ηνωμένου Βασιλείου, σύμφωνα με το οποίο η πρακτική του μαστιγώματος δεν συνιστούσε «απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση», αντίθετη προς το άρθρο 3 της ΕΣΔΑ, δεδομένου ότι ήταν αποδεκτή από την τοπική κοινή γνώμη.

κατά Τουρκίας, το Δικαστήριο τόνισε ότι η εξελικτική μέθοδος ερμηνείας δεν αφορά μόνο τις ουσιαστικές διατάξεις της Σύμβασης, αλλά και εκείνες που ρυθμίζουν τη λειτουργία του ελεγκτικού μηχανισμού που εγκαθιδρύει η τελευταία. Κατ' αυτό τον τρόπο, το ΕΔΔΑ επεξεργάζεται τα όρια της εξελικτικής μεθόδου ερμηνείας στο σύνολο της ΕΣΔΑ, συμπεριλαμβανομένων των θεσμικών της διατάξεων, προκειμένου να εξασφαλίσει την αποτελεσματικότερη δυνατή προστασία της προσφεύγουσας. Το Δικαστήριο προσέθεσε μάλιστα ότι οι εν λόγω διατάξεις «δεν μπορούν να ερμηνευτούν αποκλειστικά και μόνο σύμφωνα με τις προθέσεις των συντακτών τους», όπως είχαν εκφραστεί το 1950⁴⁵. Η απόφαση αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον δεδομένου ότι υποβαθμίζει ρητά την αρχική βούληση των μερών και, άρα, τη σημασία των προπαρασκευαστικών εργασιών ως μέσο ερμηνείας της ΕΣΔΑ.

Ωστόσο, το χαρακτηριστικότερο, κατά τη γνώμη μας, παράδειγμα εφαρμογής της εξελικτικής μεθόδου ερμηνείας και συνακόλουθης μεταστροφής της νομολογίας του ΕΔΔΑ εντοπίζεται στο πεδίο των δικαιωμάτων των διαφυλικών (transsexuals) με βάση τα άρθρα 8 και 12 της ΕΣΔΑ (δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή και το γάμο αντίστοιχα). Ειδικότερα, στην υπόθεση *Christine Goodwin κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, το ΕΔΔΑ υπενθύμισε, κατ' αρχήν, την προηγούμενη νομολογία του, σύμφωνα με την οποία το εναγόμενο Κράτος δεν είχε τη θετική υποχρέωση να αναγνωρίσει το νέο νομικό καθεστώς ατόμων που είχαν υποβληθεί σε χειρουργικές αλλαγές φύλου και, κατά συνέπεια, η άρνηση των βρετανικών αρχών να τροποποιήσουν τις εγγραφές στα ληξιαρχεία και να χορηγήσουν νέα πιστοποιητικά γέννησης στα εν λόγω άτομα – εμφανίζοντάς τα ως θηλυκού φύλου – δεν συνιστούσε παρέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής⁴⁶. Στη συνέχεια το ΕΔΔΑ τόνισε την ανάγκη εξελικτικής ερμηνείας της ΕΣΔΑ, υπογραμμίζοντας ότι:

“since the Convention is first and foremost a system for the protection of human rights, the Court must have regard to the changing conditions within the respondent State and within Contracting States generally and respond, for example, to any evolving convergence as to the standards to be achieved. (...) It is of crucial importance that the Convention is interpreted and applied in a manner which renders its rights practical and effective, not theoretical and illusory. A failure by the Court to maintain a dynamic and evolutive approach would indeed risk rendering it a bar to reform or improvement”⁴⁷.

Με βάση την προσέγγιση αυτή και αφού έλαβε υπόψη την κατάσταση του προσφεύγοντος 18 ατόμου ως χειρισμένου διαφυλικού (transsexual), σειρά επιστημονικών και ιατρικών δεδομένων, σχετικές νομοθετικές και νομολογιακές εξελίξεις στην Ευρώπη, την Αυστραλία και τη Νέα Ζηλανδία, καθώς και τις επιπτώσεις της απόφασης στο βρετανικό δίκαιο, το Δικαστήριο αναζήτησε την κατάλληλη ισορροπία μεταξύ του γενικού συμφέροντος και των δικαιωμάτων του ενδιαφερομένου. Σταθμίζοντας όλα αυτά τα στοιχεία, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι είναι εύλογο να απαιτήσει κανείς από την κοινωνία να ανευχθεί κάποιες αρνητικές επιπτώσεις, ούτως ώστε να επιτραπεί στα άτομα να ζήσουν με αξιοπρέπεια

45. ΕΔΔΑ, *Λοϊζίδου κ. Τουρκίας* (Ευρεία Σύνθεση), προκαταρκτικές ενστάσεις, 23.3.1995, παρ. 71.

46. Βλ. ιδίως ΕΔΔΑ, *Rees κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 17.10.1986, παρ. 35, 42, *Cossey κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 27.9.1990, παρ. 36 επ., *Sheffield και Horsham κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 30.7.1998, ιδίως παρ. 59.

47. ΕΔΔΑ, *Christine Goodwin κ. Ηνωμένου Βασιλείου* (Ευρεία Σύνθεση), 11.7.2002, παρ. 74. Βλ. επίσης ΕΔΔΑ, *Stafford κ. Ηνωμένου Βασιλείου* (Ευρεία Σύνθεση), 28.5.2002, παρ. 67-68.

και σεβασμό, σύμφωνα με τη σεξουαλική ταυτότητα που επέλεξαν με μεγάλη προσωπική ταλαιπωρία⁴⁸ και διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ.

- 19 Εξίσου ενδιαφέρουσα ήταν η αιτιολογία του Δικαστηρίου ως προς το άρθρο 12 για το δικαίωμα σε γάμο. Το ΕΔΔΑ δεν περιορίστηκε στο γράμμα της διάταξης – «ο ανήρ και η γυναίκα έχουν δικαίωμα να συνέρχονται εις γάμον (...)» – ούτε έδωσε βαρύτητα στη Βούληση των συντακτών της. Αντίθετα, το Δικαστήριο υπογράμμισε τη σημαντική αλλαγή των κοινωνικών αντιλήψεων ως προς το θεσμό του γάμου και τις «δραματικές αλλαγές» που επέφεραν οι επιστημονικές εξελίξεις, θεωρώντας ότι μπορεί να παρακάμψει έτσι τα «αμιγώς βιολογικά κριτήρια» ως προς τον καθορισμό του φύλου και καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το να αποκλείσει το δικαίωμα γάμου των διαφυλικών δεν δικαιολογείται σε καμία περίπτωση⁴⁹. Είναι προφανές ότι εάν ελάμβανε υπόψη, έστω και επικουρικά, την αρχική βούληση των συμβαλλομένων μερών, όπως αυτή αποτυπώνεται στις σχετικές προπαρασκευαστικές εργασίες, το ΕΔΔΑ δεν θα μπορούσε να καταλήξει σε μια τέτοια ερμηνεία. Με τα δεδομένα της δεκαετίας 1940-1950, η παραπάνω ερμηνευτική προσέγγιση θα θεωρούνταν, χωρίς καμία υπερβολή, ως προϊόν επιστημονικής φαντασίας.
- 20 Καθίσταται σαφές, επομένως, ότι η εξελικτική ερμηνεία περιθωριοποιεί, εάν δεν αγνοεί, την αρχική βούληση των συμβαλλομένων μερών. Κατά τούτο, η εν λόγω ερμηνευτική μέθοδος μπορεί να αφήνεται, ανάλογα με τις περιστάσεις, όχι μόνον από το άρθρο 32 της Σύμβασης της Βιέννης για το Δίκαιο των Συνθηκών, το οποίο αναφέρεται στις προπαρασκευαστικές εργασίες, αλλά και από το άρθρο 31, παράγραφος 4, σύμφωνα με το οποίο: «Ειδική έννοια δύνανται να δοθή εις έναν όρον εάν προκύπτει ότι αυτή ήτο η πρόθεσις των συμβαλλομένων μερών». Πράγματι, ως προς την υπόθεση *Christine Goodwin*, είναι περίπου βέβαιο ότι οι συντάκτες της ΕΣΔΑ ούτε καν είχαν φανταστεί ότι οι όροι «άντρας» και «γυναίκα» του άρθρου 12 θα μπορούσαν να ερμηνευτούν έτσι ώστε να περιλαμβάνουν και τα άτομα που έχουν υποστεί χειρουργική αλλαγής φύλου. Το παραπάνω παράδειγμα είναι, ίσως, το εντυπωσιακότερο. Ωστόσο, η εξελικτική ερμηνεία και η συνακόλουθη τάση περιθωριοποίησης της αρχικής βούλησης των μερών εντοπίζεται και σε άλλες, πιο πρόσφατες, αποφάσεις του ΕΔΔΑ⁵⁰.
- 21 Στο μέτρο που δεν απολήγει σε *contra legem* ερμηνεία, δηλαδή σε ερμηνεία που να έρχεται σε ευθεία αντίθεση με τη βούληση των μερών, η εξελικτική μέθοδος ερμηνείας συνιστά, κατά την άποψή μας, ένα πολύτιμο εργαλείο για τον εμπλουτισμό των ουσιαστικών δια-

48. ΕΔΔΑ, *Christine Goodwin*, ό.π., παρ. 91.

49. Ό.π., παρ. 100, 103. Ωστόσο, το ΕΔΔΑ δεν δέχεται το δικαίωμα σε γάμο των ομοφυλοφίλων (βλ. την πιο πρόσφατη απόφαση στην υπόθεση *Schalk και Kopf κ. Αυστρίας*, 24.6.2010), αποφεύγοντας να προβεί σε *contra legem* ερμηνεία του άρθρου 12 της ΕΣΔΑ. Δέχεται, ωστόσο, ότι η υπερβολική διάρκεια της διαδικασίας διαζυγίου μπορεί να προσβάλει το δικαίωμα σε γάμο, υπό την έννοια ότι αποκλείει για μεγάλο διάστημα τη δυνατότητα του προσφεύγοντος να ξαναπαντρευτεί (ΕΔΔΑ, *V. K. κ. Κροατίας*, 27.11.2012, παρ. 98-107).

50. Βλ., π. χ., ΕΔΔΑ, *Jorgic κ. Γερμανίας*, 12.7.2007, παρ. 68 (εφαρμογή της εξελικτικής μεθόδου ως προς την ερμηνεία του άρθρου VI της Σύμβασης του 1948 για την πρόληψη και την καταστολή του εγκλήματος της γενοκτονίας), παρ. 100 επ. (εφαρμογή της εν λόγω μεθόδου ως προς την ερμηνεία του όρου «γενοκτονία»), *Scoppola κ. Ιταλίας (No 2)* (Ευρεία Σύνθεση) 17.9.2009 (μεταστροφή της νομολογίας ως προς το άρθρο 7 της ΕΣΔΑ και ειδικότερα ως προς την υποχρέωση αναδρομικής εφαρμογής του επεικέστερου ποινικού νόμου), καθώς και *Rantsev κ. Κύπρου και Ρωσίας*, 7.1.2010, *L.E. κ. Ελλάδας*, 21.1.2016 (εξελικτική ερμηνεία του άρθρου 4 της ΕΣΔΑ προκειμένου να συμπεριλάβει την εμπορία ανθρώπων).

λη προσωπική

ο 12 για το δι-
νήρ και η γυνή
η βούληση των
ή των κοινωνι-
που επέφεραν
μιγώς βιολογι-
τέραςμα ότι το
καμία περίπτω-
οική βούληση
ασκευαστικές
ε τα δεδομένα
ούνταν, χωρίς

άν δεν αγνοεί,
μηνευτική μέ-
άρθρο 32 της
στις προπαρα-
α με το οποίο:
πρόθεσις των
μη, είναι περί-
«άντρας» και
λαμβάνουν και
ιάδειγμα είναι,
στη τάση περι-
πο πρόσφατες,

α που να έρχε-
ινείας συνιστά,
σιαστικών δια-

ίλων (βλ. την πιο
γοντας να προβεί
διάρκεια της δια-
κλείει για μεγάλο
τίας, 27.11.2012,

όδου ως προς την
υ εγκλήματος της
όρου «γενοκτο-
ογίας ως προς το
ου επικιέστερου
21.1.2016 (εξελι-
κώπων).

Α. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ

τάξεων της ΕΣΔΑ και την προσαρμογή της στις σύγχρονες αντιλήψεις. Εξίσου σημαντικές είναι, όμως, και οι εξελίξεις που παρατηρούνται από το 1950 έως σήμερα ως προς το θεσμικό πλαίσιο που εγκαθιδρύει η Σύμβαση και συγκεκριμένα ως προς το μηχανισμό ελέγχου και τις σχετικές δικονομικές διατάξεις.

II. Η διαρκής μετεξέλιξη του θεσμικού πλαισίου

A. Τα πρώτα διστακτικά βήματα

Το αρχικό κείμενο της Σύμβασης υιοθέτησε ένα μάλλον πολύπλοκο σύστημα ελέγχου με 22 αρκετές αδυναμίες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δεν ήταν παρά ένα ημι-δικαιοδοτικό όργανο που εξέδιδε απλές «γνώμες» (opinions), καθαρά διαπιστωτικού χαρακτήρα⁵¹, χωρίς δεσμευτική ισχύ. Επιπλέον, η εν λόγω Επιτροπή τελούσε υπό την «κηδεμονία» της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πράγματι, το κατ' εξοχήν πολιτικό αυτό όργανο είχε και δικαιοδοτικές αρμοδιότητες με βάση το άρθρο 32 του αρχικού κειμένου της Σύμβασης, αποφαινόμενο κατά τρόπο δεσμευτικό ως προς το μεγάλο όγκο των προσφυγών, δηλαδή ως προς όλες εκείνες που δεν παραπέμπονταν στο Δικαστήριο. Η τύχη των τριών πρώτων προσφυγών της Κύπρου κατά της Τουρκίας αρκεί για να καταδείξει τον ολέθριο ρόλο αυτής της προφανούς σύγχυσης εξουσιών. Εξάλλου, το ΕΔΔΑ δεν είχε μόνιμο χαρακτήρα, αλλά συνιστούσε ένα μάλλον «πολυτελές» όργανο που επιλαμβάνονταν μικρού αριθμού προσφυγών.

Είναι γεγονός, ότι η ΕΣΔΑ υπήρξε το πρώτο διεθνές συμβατικό κείμενο που αναγνώρισε 23 το θεσμό της ατομικής προσφυγής. Κατά τούτο, η Σύμβαση ήταν πρωτοποριακή για την εποχή της. Ωστόσο, το δικαίωμα αυτό τελούσε υπό την αίρεση της αποδοχής του από τα Κράτη μέρη με σχετική μονομερή δήλωση, η οποία μπορούσε να έχει συγκεκριμένη διάρκεια⁵² και – θεωρητικά τουλάχιστον – να μην ανανεωθεί. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα, μετά την περιπέτεια της στρατιωτικής δικτατορίας και την εκ νέου δέσμευσή της από τη Σύμβαση, το 1974, αναγνώρισε το δικαίωμα της ατομικής προσφυγής μόλις το 1985 με σχετική δήλωση του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης, Καθηγητή Γ.-Α. Μαγκάκη. Όπως είναι γνωστό, η πρώτη καταδικαστική απόφαση για την Ελλάδα εκδόθηκε από το ΕΔΔΑ το 1991 στην υπόθεση *Φίλης*⁵³. Έως τότε, η ΕΣΔΑ ήταν περίπου άγνωστη στην Ελλάδα. Αντιλαμβάνεται κανείς, επομένως, το γεγονός ότι η προαναφερθείσα πρόβλεψη περί μονομερούς δήλωσης συνιστούσε σοβαρό ανασταλτικό παράγοντα στην αποτελεσματική εφαρμογή της Σύμβασης.

As σημειωθεί εξάλλου ότι αντίστοιχη δήλωση ήταν απαραίτητη για την αρμοδιότητα του 24 Δικαστηρίου να εξετάζει ατομικές προσφυγές. Επιπλέον, στο Δικαστήριο μπορούσαν να απευθυνθούν μόνον η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα ενδιαφερόμενα Κράτη, με τη διαδικασία και υπό τις προϋποθέσεις των άρθρων 44 και επόμενα του αρχικού κειμένου της ΕΣΔΑ. Τα ίδια τα «θύματα» παραβίασης δεν είχαν την ιδιότητα του διαδίκου ενώπιον του ΕΔΔΑ. Στην περίπτωση κατά την οποία η υπόθεσή του έφθανε να εκδικαστεί από το ΕΔΔΑ, ο προ-

51. Βλ. το άρθρο 31 του αρχικού κειμένου της ΕΣΔΑ.

52. Βλ. το άρθρο 25, παρ. 1 και 2 του αρχικού κειμένου της ΕΣΔΑ (ETS, αρ. 5, 4.11.1950).

53. ΕΔΔΑ, *Φίλης κατά Ελλάδος*, 27.8.1991.

σφεύγων δεν είχε *locus standi* επί ίσοις όροις προς το Κράτος και μπορούσε να ακουστεί μόνον εάν το επέτρεπε ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου. Με άλλα λόγια, οι συντάκτες της ΕΣΔΑ είχαν προβλέψει μια σειρά από ασφαλιστικές δικλίδες που πρόδιδαν τη διστακτικότητα τους ως προς το θεσμό της ατομικής προσφυγής και υπέβαλαν το σύνολο της διαδικασίας ενώπιον των οργάνων της Σύμβασης σε διάφορες μορφές κρατικού ελέγχου.

- 25 Ωστόσο, παρά τις όποιες αδυναμίες του, το θεσμικό αυτό πλαίσιο ανέπτυξε ισχυρότατη δυναμική και στις αρχές της δεκαετίας του 1990 το δικαίωμα ατομικής προσφυγής είχε γίνει πλέον αποδεκτό από το σύνολο των συμβαλλομένων Κρατών στην ΕΣΔΑ, αποτελώντας το επιστέγασμα του ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Επιπλέον, η επικύρωση της Σύμβασης, συνοδευόμενη από τη μονομερή δήλωση αναγνώρισης του εν λόγω δικαιώματος, συνιστούσε σημαντικό όρο για την εισδοχή νέων Κρατών μελών στο Συμβούλιο της Ευρώπης κατά την περίοδο της εντυπωσιακής και ταχείας διεύρυνσης του Οργανισμού⁵⁴. Με άλλα λόγια, το δικαίωμα ατομικής προσφυγής γενικεύθηκε και ενισχύθηκε *de facto* πριν καν καταργηθούν *de jure* όλοι οι παραπάνω περιορισμοί και προϋποθέσεις με το 11^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ.

Β. Οι τομές του 11^{ου} Πρωτοκόλλου και η ανάπτυξη του εποπτικού ρόλου της Επιτροπής Υπουργών

- 26 Είναι γεγονός ότι η σημαντικότερη μεταβολή στο παραπάνω θεσμικό πλαίσιο επήλθε με το 11^ο Πρωτόκολλο⁵⁵. Το Πρωτόκολλο αυτό κατήργησε την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, καθώς και το δικαιοδοτικό ρόλο της Επιτροπής Υπουργών, αναστάθμισε δραστικά το ρόλο του ΕΔΔΑ και κατέστησε την ατομική προσφυγή πραγματικό δικαίωμα απαλλαγμένο από κάθε αίρεση ή άλλο όρο. Ο ρόλος του ατόμου στην όλη διαδικασία ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου απέκτησε νέα διάσταση, στο μέτρο που η αρχή της ισοπλίας με το εναγόμενο Κράτος αποτελεί πλέον κεκτημένο.
- 27 Παράλληλα με τις σημαντικές αυτές τροποποιήσεις εξελίσσεται και η πρακτική της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης ως προς την επίβλεψη της συμμόρφωσης των Κρατών προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ. Ο εποπτικός αυτός ρόλος της Επιτροπής προσιδιάζει προς τη φύση του εν λόγω οργάνου δεδομένου ότι έχει πολιτικό/διπλωματικό χαρακτήρα. Όταν η Επιτροπή Υπουργών ασκούσε και δικαιοδοτικά καθήκοντα με βάση το άρθρο 32 του αρχικού κειμένου της ΕΣΔΑ, επέβλεπε συγχρόνως τη συμμόρφωση προς τις (λίγες) αποφάσεις του «παλαιού» Δικαστηρίου, καθώς επίσης την εκτέλεση των δικών της αποφάσεων⁵⁶. Με άλλα λόγια, το ίδιο όργανο λειτουργούσε υπό δύο μορφές: τη δικαιοδοτική και την πολιτική/διπλωματική.

54. Ως προς τους όρους εισδοχής, βλ. ιδίως Flauss, J.-F., «Les conditions d'admission des pays d'Europe centrale et orientale au sein du Conseil de l'Europe», *EJIL*, 1994, 5, (3), σελ. 401-422.

55. CETS αρ. 155, 1.11.1998. Βλ. σχετικά Drzemczewski, A., «The European Human Rights Convention: Protocol No. 11. Entry into Force and First Year of Application», *HRLJ*, 2000, 21, (1-3), σελ. 1-17, διαθέσιμο στο: www.juridicas.unam.mx, Νάσκου-Περράκη, Π., «Το 11ο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Εκτέλεση αποφάσεων υπό το φως της υπόθεσης Λοϊζίδου», *ΔτΑ*, 2004, 23, σελ. 769-799.

56. Βλ. το άρθρο 54 του αρχικού κειμένου της ΕΣΔΑ.

με να ακουστεί συντάκτες της τη διατακτικό-λο της διαδικα-ίου.

σχυρότατη δυ-υγής είχε γίνει ποτελώντας το ου ανθρώπου. λωση αναγνώ-νέων Κρατών ι ταχείας διεύ-ς γενικεύθηκε ριορισμοί και

ού ρόλου

πο επήλθε με ιτροπή για τα ής Υπουργών, φυγή πραγμα-μου στην όλη πο μέτρο που

πρακτική της ι της συμμόρ-της Επιτροπής /διπλωματικό τα με βάση το ρωση προς τις :ων δικών της :: τη δικαιοδο-

ys d'Europe cen-

ts Convention: έλ. 1-17, διαθέσι-οπαϊκή Σύμβαση », ΔεΑ, 2004, 23,

Μετά την κατάργηση της δικαιοδοτικής της λειτουργίας, η Επιτροπή Υπουργών επικεντρώ- 28 θκε στην επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ εμπλουτίζοντας δραστικά τη σχετική πρακτική της. Πράγματι, ενώ στο παρελθόν η εν λόγω Επιτροπή απέδιδε ιδιαίτερη έμφαση στην εκτέλεση του διατακτικού των αποφάσεων επί της ουσίας και ειδικότερα στην καταβολή των ποσών της δίκαιης ικανοποίησης, στην πιο πρόσφατη πρακτική της απαιτεί από τα Κράτη τη λήψη και άλλων μέτρων για την ουσιαστική συμμόρφωση προς το γράμμα και το πνεύμα των σχετικών αποφάσεων. Συγκεκριμένα, εφόσον το κρίνει απαραίτητο, η Επιτροπή Υπουργών ζητά την υιοθέτηση ειδικών μέτρων, δηλαδή μέτρων που αφορούν τον προσφεύγοντα και κατατείνουν στην αποτελεσματικότερη ικανοποίησή του, πέραν της καταβολής του ποσού της δίκαιης ικανοποίησης, με βάση την αρχή της *restitutio in integrum*. Ακόμη σημαντικότερη είναι η επιμονή της Επιτροπής Υπουργών ως προς την υιοθέτηση γενικών μέτρων, δηλαδή νομοθετικών τροποποιήσεων ή αλλαγών στη διοικητική πρακτική⁵⁷.

As σημειωθεί επίσης ότι, παρότι δεν προβλέπεται από τη Σύμβαση, η Κοινοβουλευτική 29 Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης δραστηριοποιείται ήδη από το 2000 στο πεδίο της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ⁵⁸. Τέλος, το ίδιο το Δικαστήριο υποδεικνύει, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα ληπτέα μέτρα για την ουσιαστική συμμόρφωση προς τις δικές του αποφάσεις, έχοντας λάβει το «πράσινο φως» με βάση σχετικό ψήφισμα της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης⁵⁹. Ιδιαίτερη σημασία στο σημείο αυτό έχουν οι λεγόμενες «πιλοτικές αποφάσεις», δηλαδή εκείνες που διαπιστώνουν την ύπαρξη δομικού προβλήματος σε ένα Κράτος, όπως αυτό αναδεικνύεται συνήθως μέσα από σωρεία ομοει-δών προσφυγών⁶⁰.

57. Βλ. σχετικά Drzemczewski, A./Tavernier, P., «L'exécution des 'décisions' des instances internationales de contrôle dans le domaine des droits de l'homme», στο SFDI, *La protection des droits de l'homme et l'évolution du droit international*, Paris: Pedone, 1998, σελ. 197-270, Lambert, E., *Les effets des arrêts de la Cour européenne des droits de l'homme*, Bruxelles: Bruylant, 1999, ιδίως σελ. 164 επ., 215 επ., Χρυσόγονου, Κ., *Η ενσωμάτωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην εθνική έννομη τάξη*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2001, ιδίως σελ. 363 επ., 373 επ., Σισιλιάνου, Λ.-Α., «Ο έλεγχος της συμμόρφωσης των Κρατών προς τις αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Πρόσφατες εξελίξεις», στο Μαγγανάς, Α. (επιμ.), *Τιμητικός τόμος για την Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου: Δικαιώματα του Ανθρώπου, Έγκλημα-Αντεγκληματική Πολιτική*, Αθήνα/Βρυξέλλες: Νομική Βιβλιοθήκη/Bruylant, 2003, σελ. 1205-1234, Caflisch, L., «New Practice Regarding the Implementation of the Judgments of the Strasbourg Court», *ItYBIL*, 2005, 15, pp. 3-23, Leach, Ph., «The effectiveness of the Committee of Ministers in supervising the enforcement of judgments of the European Court of Human Rights», *PublL* 2006, autumn pp. 443-456, Wildhaber, L., «The Execution of Judgments of the European Court of Human Rights: Recent Developments», στο Dupuy, P.-M., [et al.] (επιμ.), *Common Values in International Law: Essays in Honour of Christian Tomuschat*, Kehl: N.P. Engel, 2006, pp. 671-680. Για τις πιο πρόσφατες εξελίξεις ως προς το μηχανισμό επίβλεψης της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ βλ. Τρεκλή, Σ., Σχόλιο του άρθρου 46 της ΕΣΔΑ στον παρόντα τόμο.
58. Βλ. Drzemczewski, A., «The Parliamentary Assembly's Involvement in the Supervision of the Judgments of the Strasbourg Court», *NQHR*, 2010, 28, (2), σελ. 164-178.
59. Βλ. Resolution Res (2004) 3, 12.5.2004. Βλ. σχετικά Sicilianos, L.-A., «The involvement of the European Court of Human Rights in the implementation of its judgments: recent developments under Article 46 ECHR», *NQHR*, 2014, 32, (3), σελ. 235-262.
60. Σε σχέση προς την Ελλάδα, βλ. τις «πιλοτικές αποφάσεις» για την υπερβολική διάρκεια των δικών και την ανυπαρξία ειδικού ενδίκου βοηθήματος: ΕΔΔΑ, *Vassilios Athanasios κ. Ελλάδας*, 21.12.2010, *Michelioudakis κ. Ελλάδας*, 3.4.2012 και *Glykantzi κ. Ελλάδας*, 30.10.2012.

- 30 Γενικότερα, ο μηχανισμός ελέγχου της συμμόρφωσης των Κρατών προς τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ συνιστά την ειδοποιό διαφορά του συστήματος της ΕΣΔΑ σε σχέση προς όλα τα άλλα συμβατικά καθεστώτα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, οικουμενικά και περιφερειακά. Παρά τις όποιες δυσκολίες έχουν εμφανιστεί ιδίως τα τελευταία χρόνια, ο βαθμός συμμόρφωσης των Κρατών όχι μόνο προς το διατακτικό, αλλά και προς τις παραπάνω απαιτήσεις της Επιτροπής Υπουργών είναι υψηλός. Το στοιχείο αυτό είναι καθοριστικής σημασίας για την αξιοπιστία και την αποτελεσματικότητα του όλου συστήματος.

Γ. Η έκρηξη των ατομικών προσφυγών και οι περιπέτειες του 14^{ου} Πρωτοκόλλου

- 31 Όλες οι παραπάνω συμβατικές τροποποιήσεις και αλλαγές της πρακτικής των οργάνων της Σύμβασης, σε συνδυασμό προς την εντυπωσιακή διεύρυνση του Συμβουλίου της Ευρώπης με την εισδοχή των Κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της Ρωσίας, οδήγησαν σε δραματική αύξηση του αριθμού των ατομικών προσφυγών. Το σύστημα έγινε, κατά κάποιο τρόπο, θύμα της επιτυχίας του. Τα νέα αυτά δεδομένα κατέστησαν επιτακτική τη νέα αναμόρφωση του συστήματος με το 14^ο Πρωτόκολλο⁶¹, το οποίο υιοθετήθηκε τελικά το 2004. Βασικός άξονας του Πρωτοκόλλου αυτού είναι η απλούστευση και η επιτάχυνση της διαδικασίας ενώπιον του ΕΔΔΑ. Το 14^ο Πρωτόκολλο ενισχύει επίσης την ανεξαρτησία των μελών του Δικαστηρίου, παρέχει στον Επίτροπο του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου δικαίωμα παρέμβασης ενώπιον των τμημάτων και του Τμήματος Ευρείας Σύνθεσης⁶², ενδυναμώνει τα μέσα δράσης της Επιτροπής Υπουργών ως προς την επιβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου και, τέλος, δίνει το πράσινο φως για την προσχώρηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ.
- 32 Το 14^ο Πρωτόκολλο συνοδεύτηκε από σειρά συστάσεων της Επιτροπής Υπουργών προς τα κράτη μέλη που αφορούν, μεταξύ άλλων, τον έλεγχο της συμβατότητας των νομοσχεδίων, της κείμενης νομοθεσίας και της διοικητικής πρακτικής με την ΕΣΔΑ⁶³, τη βελτίωση των εσωτερικών ενδίκων μέσων⁶⁴, καθώς και ζητήματα διάδοσης της ΕΣΔΑ και της νομολογίας του ΕΔΔΑ, εκπαίδευσης και επιμόρφωσης των αρμοδίων κρατικών οργάνων⁶⁵. Το σύνολο

61. Για το Πρωτόκολλο αυτό βλ. Naskou-Perraki, P., «Protocol 14 to the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms. Paving the way to a new European Court of Human Rights?», *HREL International Edition*, December 2004, σελ. 131-137, Σισιλιάνου, Λ.-Α., «Η αναθεώρηση του ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου: Το 14^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ», *NoB*, 2005, 53, (2), σελ. 219-236, Cohen-Jonathan, G., Flauss, J.-F. (επιμ.), *La réforme du système de contrôle contentieux de la Convention européenne des droits de l'homme: Le Protocole no. 14 et les recommandations et résolutions du Comité des Ministres*, Bruxelles: Bruylant, Nemesis, 2005, σελ. 256, Nascimbene, B., «Le Protocole No 14 à la Convention européenne des droits de l'homme à la lumière de ses travaux préparatoires», *RTDH*, 2006, 67, σελ. 531-546.

62. Το δικαίωμα αυτό ασκήθηκε για πρώτη φορά από τον Επίτροπο στην υπόθεση *M. S. κ. Βελγίου και Ελλάδας*, ό.π. Ως προς την παρέμβαση του Επιτρόπου, βλ. αναλυτικότερα Sicilianos, L.-A., «La tierce intervention devant la Cour européenne des droits de l'homme», στο: Ruiz-Fabri, H., Sorel, J. M. (επιμ.), *Le tiers à l'instance devant les juridictions internationales*, Paris: Pedone, 2005, σελ. 123-150.

63. Βλ. Recommendation N° R (2004) 5, 12.5.2004.

64. Βλ. Recommendation N° R (2004) 6, 12.5.2004.

65. Βλ. Recommendation N° R (2004) 4, 12.5.2004.

σεις του
τα άλλα
ί και πε-
1, ο βαθ-
ραπάνω
ικής ση-

ων της
υρώπης
βανομέ-
φυγών.
να κατέ-
ο οποίο
ούστευ-
κεί επί-
βουλίου
ων τμη-
τροπής
ί και, τέ-

προς τα
χεδίων,
ιση των
ολογίας
σύνολο

η Human
i?», *HREL*
ευρωπαϊ-
IA», *NoB*,
contrôle
es recom-
σελ. 256,
lumière

λγίου και
La tierce
A. (επιμ.),

των μέτρων αυτών απέβλεπε στη βελτίωση της εφαρμογής της ΕΣΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη και τη συνακόλουθη ανάσχεση του όγκου των προσφυγών στο Στρασβούργο.

Ωστόσο, η μεγάλη καθυστέρηση της θέσης σε ισχύ του 14^{ου} Πρωτοκόλλου, ιδίως λόγω 33 της αργοπορίας της Ρωσίας ως προς την επικύρωσή του, επέτεινε τα προϋφιστάμενα προβλήματα. Η συγκρότηση μιας «Επιτροπής Σοφών», το 2006, είχε ως στόχο τη διαμόρφωση ριζικότερων λύσεων που θα διασφάλιζαν τη βιωσιμότητα του όλου συστήματος μεσομακροπρόθεσμα. Πολλές από τις προτάσεις της εν λόγω Επιτροπής -στην οποία συμμετείχε από ελληνικής πλευράς ο Ακαδημαϊκός Ε. Ρούκουνας- παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ενδέχεται να επηρεάσουν τη μελλοντική εξέλιξη του συστήματος⁶⁶. Στο μεταξύ και εν όψει της παρατεινόμενης αβεβαιότητας ως προς τη θέση σε ισχύ του 14^{ου} Πρωτοκόλλου η Διευθύνουσα Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου ερευνήσε εναλλακτικές λύσεις που απέβλεπαν στην άμεση εφαρμογή του πυρήνα των ρυθμίσεων του παραπάνω Πρωτοκόλλου που αφορούσαν, όπως είδαμε, την απλούστευση και την επιτάχυνση της διαδικασίας ενώπιον του ΕΔΔΑ. Οι εργασίες αυτές απέληξαν στην υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου 14bis, το οποίο τέθηκε σε ισχύ το 2009. Επρόκειτο για μια συμβιβαστική και προσωρινή λύση, πολύ περισσότερο που είχε χαρακτήρα προαιρετικού Πρωτοκόλλου δημιουργώντας, έτσι, ένα σύστημα πολλών ταχυτήτων⁶⁷.

Δ. Η θέση σε ισχύ του 14^{ου} Πρωτοκόλλου και το μέλλον του συστήματος

Η Συνδιάσκεψη που οργανώθηκε στο Interlaken με πρωτοβουλία της ελβετικής κυβέρ- 34 νησης το Φεβρουάριο του 2010 αποτέλεσε τον επόμενο σημαντικό σταθμό της συνεχούς μετεξέλιξης του θεσμικού πλαισίου της ΕΣΔΑ⁶⁸. Η εν λόγω συνδιάσκεψη χαρακτηρίστηκε από την επικύρωση του 14^{ου} Πρωτοκόλλου εκ μέρους της Ρωσίας, πράγμα που επέτρεψε τη θέση σε ισχύ του τελευταίου την 1^η Ιουνίου 2010. Συγχρόνως, η Συνδιάσκεψη, αφού τόνισε την εξαιρετική συμβολή του ΕΔΔΑ, επέμεινε στην ανάγκη να διαφυλαχθεί ο θεσμός της ατομικής προσφυγής, υπογραμμίζοντας ωστόσο τον επικουρικό χαρακτήρα του ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας. Στο πλαίσιο αυτό, η Συνδιάσκεψη κάλεσε ιδίως τα Κράτη μέλη στην ΕΣΔΑ να ενισχύσουν τα εσωτερικά ένδικα μέσα, να λάβουν όλα τα πρόσφορα μέτρα για την εξασφάλιση της συμβατότητας της εσωτερικής έννομης τάξης με τη Σύμβαση, να αναπτύξουν τη συνεργασία τους με τους εθνικούς θεσμούς για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την κοινωνία των πολιτών, καθώς και να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους αποφάσεις που αφορούν άλλα Κράτη στο μέτρο που σχετίζονται με αντίστοιχα προβλήματα της δικής τους έννομης τάξης. Πρόκειται για έμμεση αναφορά στη θεωρία

66. Βλ. σχετικά Roucouas, E., «Observations sur le Rapport du Groupe de Sages mis en place par le Conseil de l'Europe pour étudier le mécanisme de contrôle de la Convention européenne des droits de l'homme», *Droits fondamentaux*, no 6, janvier-décembre 2006, www.droits-fondamentaux.org, Benoît-Rohmer, F., «Les Sages et la réforme de la Cour européenne des droits de l'homme», *RTDH*, 2007, 73, σελ. 3-24.

67. Βλ. σχετικά Müller, L. F., «The Most Recent Development in the Reform Process of the Control System of the European Convention on Human Rights – the Additional Protocol No. 14bis», *ZaöRV*, 2009, 69, (2), σελ. 397-402, Sicilianos, L.-A., «Le Protocole 14 bis à la Convention européenne des droits de l'homme: Un instrument (heureusement) éphémère», *AFDI*, 2009, 55, σελ. 729-742.

68. Βλ. τη Διακήρυξη του Interlaken της 19^{ης} Φεβρουαρίου 2010, στο: http://www.coe.int/t/tdc/files/events/2010_interlaken_conf/declaration_finale.

περί «ερμηνευτικού δεδικασμένου», η εφαρμογή της οποίας στην πράξη μπορεί να έχει ευεργετικά αποτελέσματα.

- 35 Η Συνδιάσκεψη του Interlaken επέμεινε επίσης στην ανάγκη εγκαθίδρυσης ενός αποτελεσματικότερου μηχανισμού «φιλτραρίσματος» των ατομικών προσφυγών στο πλαίσιο του Δικαστηρίου, πρόταση η οποία είχε συζητηθεί και κατά τη διαπραγματεύση του 14^{ου} Πρωτοκόλλου, χωρίς όμως να γίνει δεκτή. Αντίστοιχη έμφαση δόθηκε στις «επαναλαμβανόμενες υποθέσεις», καθώς και στη διαμόρφωση ευκρινέστερης πρακτικής ως προς τη διαδικασία των «πιλοτικών αποφάσεων». Το ΕΔΔΑ καλείται να εκμεταλλευτεί κατά τον πληρέστερο τρόπο τις δυνατότητες που του προσφέρει το 14^ο Πρωτόκολλο, συμπεριλαμβανομένης της εφαρμογής του νέου κριτηρίου για το παραδεκτό των ατομικών προσφυγών που βασίζεται στην αρχή *de minimis non curat praetor*. Η Συνδιάσκεψη αναφέρθηκε εξάλλου στη σημασία και την αποτελεσματικότερη λειτουργία του μηχανισμού επίβλεψης της εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, προτρέποντας αφενός μεν την Επιτροπή Υπουργών να βελτιώσει τις μεθόδους εργασίας της, αφετέρου δε τα Κράτη μέλη να ανταποκρίνονται ταχύτερα και πληρέστερα στις συστάσεις της τελευταίας. Σημαντική είναι εξάλλου η πρόταση που αφορά τη δυνατότητα απλούστευσης της διαδικασίας τροποποίησης της Σύμβασης ως προς τεχνικά ζητήματα. Κάτι τέτοιο, θα μπορούσε πράγματι να γίνει με σχετική εξουσιοδότηση των Κρατών μερών προς την Επιτροπή Υπουργών, η οποία θα επιλαμβάνεται του ζητήματος μετά από αίτημα του Δικαστηρίου.
- 36 Αρκετές από τις παραπάνω ιδέες επαναλήφθηκαν τον Απρίλιο του 2011 στη Συνδιάσκεψη της Σμύρνης για το μέλλον του ΕΔΔΑ⁶⁹, συνοδευόμενες από ορισμένες μάλλον αιχμές ως προς την ανεξαρτησία του Δικαστηρίου. Παρότι ξεκίνησε σε δυσμενές κλίμα, πιο εποικοδομητική ήταν τελικά η Συνδιάσκεψη που οργανώθηκε από το Ηνωμένο Βασίλειο στο Brighton, τον Απρίλιο του 2012. Η σχετική Διακήρυξη⁷⁰ απέληξε σε συγκεκριμένες προτάσεις, οι οποίες αποτυπώνονται στο 15^ο και το 16^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ.
- 37 Ως προς το 15^ο Πρωτόκολλο, πέρα από τις τροποποιήσεις τεχνικής φύσης, οι οποίες αφορούν τα κριτήρια του παραδεκτού ή το όριο ηλικίας των δικαστών του ΕΔΔΑ, θα πρέπει να σημειωθεί η υιοθέτηση νέας παραγράφου στο Προοίμιο της Σύμβασης, που αναφέρεται στην αρχή της επικουρικότητας και στο περιθώριο εκτίμησης των Κρατών. Κατά την προσωπική μας εκτίμηση, η εν λόγω παράγραφος είναι νομικά περιττή, εάν μη επικίνδυνη, και συμβολικά λυπηρή. Περιττή διότι η μεν αρχή της επικουρικότητας ουδέποτε αμφισβητήθηκε, αλλά αποτυπώνεται στο δικαίωμα σε αποτελεσματική προσφυγή (άρθρο 13 ΕΣΔΑ), καθώς και δικονομικά στον κανόνα περί εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων, η δε έννοια του περιθωρίου εκτίμησης διαμορφώθηκε νομολογιακά από το Δικαστήριο και εφαρμόζεται κατά κόρον επί δεκαετίες, ιδίως σε σχέση προς τους περιορισμούς της άσκησης των δικαιωμάτων που προβλέπει η Σύμβαση. Συμβολικά λυπηρή, διότι η εν λόγω παράγραφος αναδεικνύει μια κρατοκεντρική λογική που στοχεύει στο να περιορίσει το ΕΔΔΑ στην προσπάθεια εναρμόνισης των εννόμων τάξεων των Κρατών μερών και να σχετικοποιήσει την ερμηνεία και την εφαρμογή της ΕΣΔΑ. Η νέα αυτή παράγραφος δύσκολα συνδέεται και συνυπάρχει με το υπόλοιπο κείμενο του Προοιμίου, το οποίο διακρίνεται από μια

69. Βλ. τη Διακήρυξη της Διάσκεψης της Σμύρνης (26-27.4.2011), στο: www.coe.int/izmir.

70. Βλ. τη Διακήρυξη της Συνδιάσκεψης του Brighton (19-20.4.2012), στο: www.coe.int/en/20120419-brighton-declaration.

μπορεί να έχει

της ενός αποτε-
 όν στο πλαίσιο
 ευση του 14^{ου}
 τις «επαναλαμ-
 τικής ως προς
 ευτεί κατά τον
 ο, συμπεριλαμ-
 μικών προσφυ-
 η αναφέρθηκε
 λισμού επίβλε-
 την Επιτροπή
 μέρη να αντα-
 κική είναι εξάλ-
 τροποποίησης
 ατι να γίνει με
 ι οποία θα επι-

Συνδιάσκεψη
 ον ατυχείς αιχ-
 νές κλίμα, πιο
 μένο Βασίλειο
 τυγκεκριμένες
 ΔΑ.

οι οποίες αφο-
 , θα πρέπει να
 η αναφέρεται
 Κατά την προ-
 κινδύνη, και
 τε αμφισβητή-
 θρο 13 ΕΣΔΑ),
 κων μέσων, η
 ικαστήριο και
 ούς της άσκη-
 η εν λόγω πα-
 ρίσει το ΕΔΔΑ
 να σχετικοποι-
 κολα συνδέε-
 νεται από μια

20120419-brigh-

. ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ

ομυανιστική αντίληψη, διαπνέεται από τα υψηλά ιδεώδη της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και δίνει με ενάργεια και έμπνευση το ιδεολογικό και πολιτικό στίγμα της ΕΣΔΑ⁷¹.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το 16^ο Πρωτόκολλο, το οποίο αναφέρεται στο θε- 38
 σμό των γνωμοδοτήσεων. Πηγή έμπνευσης του εν λόγω Πρωτοκόλλου είναι ο θεσμός της
 προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ). Οι δύο θεσμοί
 παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές και ιδίως το γεγονός ότι οι γνωμοδοτήσεις του ΕΔΔΑ
 θα είναι, από τη φύση τους, μη δεσμευτικές, σε αντίθεση προς τις αποφάσεις του ΔΕΕ με
 βάση το άρθρο 267 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, ό-
 πως και οι προδικαστικές παραπομπές, έτσι και τα αιτήματα των Ανωτάτων δικαστηρίων
 των Κρατών Μερών για γνωμοδότηση του ΕΔΔΑ θα συμβάλουν στην προώθηση του δια-
 λόγου και της συνεργασίας μεταξύ εθνικών δικαστών και Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου. Ο θε-
 σμός των γνωμοδοτήσεων του Δικαστηρίου, έτσι όπως διατυπώνεται στο 16^ο Πρωτόκολλο,
 αναδεικνύει τον οιονεί «συνταγματικό» χαρακτήρα του ΕΔΔΑ στη σύγχρονη ευρωπαϊκή
 δικαιοταξία⁷².

Παράλληλα με τις παραπάνω διαδικασίες τροποποίησης του συστήματος σε διακυβερνητι- 39
 κό επίπεδο, το ίδιο το ΕΔΔΑ δρομολόγησε σειρά βελτιώσεων των μεθόδων εργασίας του
 με βάση τις δυνατότητες που του προσέφερε το 14^ο Πρωτόκολλο. Ο μονομελής δικαστικός
 σχηματισμός έχει επιτρέψει στο Δικαστήριο να αντιστρέψει, για πρώτη φορά στην ιστορία
 του, την αυξητική πορεία των εκκρεμών υποθέσεων και να τις μειώσει σημαντικά. Στο απο-
 τέλεσμα αυτό έχει συμβάλει και ο εσωτερικός μηχανισμός «φιλτραρίσματος» που εφαρ-
 μόστηκε πιλοτικά για ορισμένες χώρες με έντονα προβλήματα, όπως η Ρωσία ή η Τουρκία,
 και επεκτάθηκε προοδευτικά σε πολλές άλλες. Ως προς το ζήτημα των επαναλαμβανόμε-
 νων προσφυγών, το Δικαστήριο ξεπερνάει τους αρχικούς δισταγμούς του και εφαρμόζει
 ολοένα και συχνότερα πλέον τη διαδικασία των «πιλοτικών αποφάσεων»⁷³, ενώ σε πολλές
 άλλες περιπτώσεις υποδεικνύει ατομικά⁷⁴ ή γενικά μέτρα⁷⁵ εκτέλεσης με βάση το άρθρο
 46 της ΕΣΔΑ. Με άλλα λόγια, χωρίς να ανατρέπει τις θεσμικές ισορροπίες, το ΕΔΔΑ δια-
 δραματίζει ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στην εκτέλεση των ιδίων του των αποφάσε-
 ων⁷⁶. Ειδικότερα ως προς την επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου, η
 Επιτροπή Υπουργών έχει βελτιώσει σημαντικά τις μεθόδους εργασίας της τα τελευταία χρό-

71. Βλ. το σχόλιο του Προοιμίου στον παρόντα τόμο.

72. Βλ. σχετικά Sicilianos, L.-A., «L'élargissement de la compétence consultative de la Cour européenne des droits de l'homme – À propos du Protocole n° 16 à la Convention européenne des droits de l'homme», *RTDH*, 97, 2014, σελ. 9-29.

73. Εκτός από τις πιλοτικές αποφάσεις σε ελληνικές υποθέσεις (βλ. ανωτέρω υποσ. 60), βλ. τις πρώτες σχε-
 τικές αποφάσεις ΕΔΔΑ, *Broniowski κ. Πολωνίας* (Ευρεία Σύμβαση), 22.6.2004, *Hutten-Czapska κ.*
Πολωνίας (Ευρεία Σύμβαση), 19.6.2006 και από τις πιο πρόσφατες *Torreggiani κ. ά. κ. Ιταλίας*, 8.1.2013,
Alisic κ. ά. κ. Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, Κροατίας, Σερβίας, Σλοβενίας και ΠΓΔΜ (Ευρεία Σύμβαση), 16.7.2014.

74. Βλ., π. χ., *Assanidze κ. Γεωργίας* (Ευρεία Σύμβαση), 8.4.2004, *Ilascu κ. ά. κ. Μολδαβίας και Ρωσίας*
 (Ευρεία Σύμβαση), 8.7.2004, *Zafran κ. Ελλάδας*, 4.10.2011, *Oleksandr Volkov κ. Ουκρανίας*, 9.1.2013,
Abakarova κ. Ρωσίας, 15.10.2015, παρ. 111 επ.

75. Βλ., π. χ., *Aslakhanova κ. Ρωσίας*, 18.12.2012, *Shishanov κ. Μολδαβίας*, 15.9.2015, παρ. 130 επ.,
Abakarova κ. Ρωσίας, 15.10.2015, παρ. 112.

76. Βλ. σχετικά Sicilianos, L.-A., «The involvement of the European Court of Human Rights in the
 implementation of its judgments...», ό.π.

νια, καλείται δε τις καταστήσει ακόμη αποτελεσματικότερες. Η Διακήρυξη των Βρυξελλών, η οποία υιοθετήθηκε στις 27 Μαρτίου 2015 στο πλαίσιο της Διάσκεψης υψηλού επιπέδου για την εφαρμογή της ΕΣΔΑ,⁷⁷ τονίζει ιδιαίτερα στην ανάγκη πληρέστερης και ταχύτερης εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου.

- 40 Ως προς το μέλλον του όλου ευρωπαϊκού οικοδομήματος προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, σημαντικό είναι, τέλος, το ζήτημα της προσχώρησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην ΕΣΔΑ. Όπως είναι γνωστό, το ζήτημα αυτό συζητείται για πάνω από είκοσι πέντε χρόνια. Μετά την αποτύπωση της σχετικής πολιτικής βούλησης στο 14^ο Πρωτόκολλο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση και πιο πρόσφατα - κατά τρόπο, μάλιστα, κατηγορηματικό - στο άρθρο 6, παρ. 2 της Συνθήκης της ΕΕ, θα περίμενε κανείς ότι η υλοποίηση αυτού του οράματος θα ήταν απλά ένα τεχνικό ζήτημα. Ωστόσο, τα τεχνικά προβλήματα που ανέκυψαν στην πορεία των σχετικών διαπραγματεύσεων⁷⁸ υπέκρυπταν ενδοιασμούς διαφόρων κρατικών και άλλων θεσμικών παραγόντων. Η γνωμοδότηση 2/13 του ΔΕΕ⁷⁹ αναβάλλει επ' αόριστον, εάν δεν ματαιώνει, την προσχώρηση. Σε κάθε περίπτωση, δεν θα πρέπει να παραγνωρισθεί ότι πρόκειται για εγχείρημα μεγάλου βεληνεκούς, αφού για πρώτη φορά ένας διεθνής οργανισμός καλείται να υποβληθεί σε εξωτερικό έλεγχο στο πεδίο των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Η προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, εάν τελικά πραγματοποιηθεί, θα επισφραγίσει τη δυναμική και συνεκτική εξέλιξη της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην ευρωπαϊκή ήπειρο, θα εντείνει τη διεθνή ακτινοβολία του ευρωπαϊκού συστήματος, θα ανοίξει το δρόμο για άλλες αντίστοιχες κινήσεις σε διεθνές επίπεδο, συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στην επέκταση και εμπέδωση της διεθνούς προστασίας των εν λόγω δικαιωμάτων. Αντίθετα, τυχόν οριστική αποτυχία του εν λόγω εγχειρήματος κινδυνεύει να οδηγήσει τους δύο κορυφαίους δικαστικούς θεσμούς στην Ευρώπη - το ΕΔΔΑ και το ΔΕΕ - σε αποκλίνουσες πορείες (ή και σε συγκρούσεις) ως προς την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Θέλουμε να ελπίζουμε ότι τα αρμόδια θεσμικά όργανα και οι κυβερνήσεις θα επιδείξουν την απαραίτητη σύνεση προκειμένου να αποφευχθούν τέτοιου είδους εξελίξεις που θα έθεται εν αμφιβόλω την ενότητα και τη συνοχή του όλου ευρωπαϊκού οικοδομήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

ΛΙΝΟΣ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ

77. Βλ. τη Διακήρυξη της Συνδιάσκεψης των Βρυξελλών (26-27.3.2015), στο: www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=court/reform&c=fra.

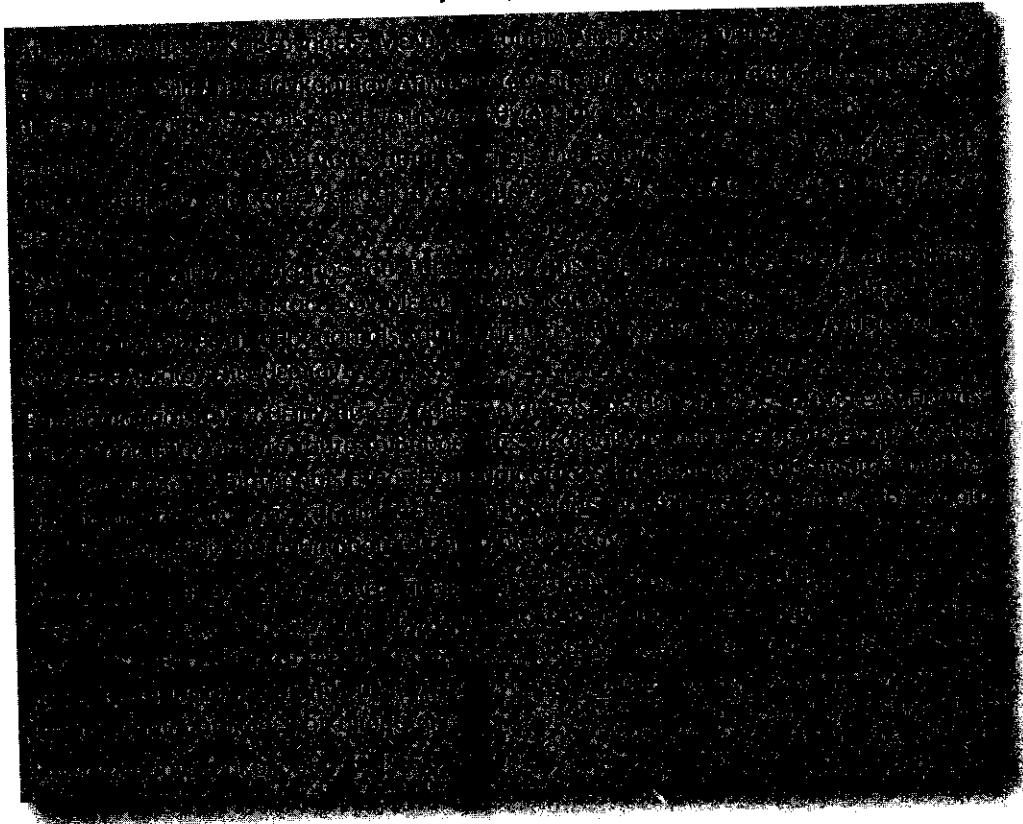
78. Βλ. J. Callewaert, *L'adhésion de l'Union européenne à la Convention européenne des droits de l'homme*, Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2013, σελ. 51-52. Βλ. επίσης P. Gragl, *The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights*, Oxford and Portland, Oregon: Hart Publ., 2013.

79. ΔΕΕ, γνωμοδότηση 2/13 (ολομέλεια), 18.12.2014. Για μια κριτική προσέγγιση της εν λόγω γνωμοδότησης βλ., μεταξύ πολλών, J.-P. Jacqué, «L'avis 2/13 de la CJUE. Non à l'adhésion à la Convention européenne des droits de l'homme?», <http://www.droit-union-europeenne.be/412337458>; D. Simon, «Deuxième (ou second et dernier ?) coup d'arrêt à l'adhésion de l'Union à la CEDH: étrange avis 2/13», *Europe*, N° 2 - février 2015, p. 4.

**ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
(ΕΣΔΑ)**

Σύμβασις δια την Προάσπισιν των Δικαιωμάτων
του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών*
[ΝΔ 53/1974 (ΦΕΚ Α' 256)]

Προοίμιο**

Ι. Εισαγωγή

Κατά το «γενικό κανόνα ερμηνείας» που θέτει το άρθρο 31 της Σύμβασης της Βιέννης για 1 το Δίκαιο των Συνθηκών, «[η] συνθήκη δέον να ερμηνεύεται καλή τη πίστει, συμφώνως προς την συνήθη έννοιαν ήτις δίδεται εις τους όρους της συνθήκης, εν τω συνόλω αυτών

* Όπως ισχύει, με τις τροποποιήσεις που επέφεραν το 11ο Πρωτόκολλο, που κυρώθηκε με το Ν 2400/1996 (ΦΕΚ Α' 96) και το 14ο Πρωτόκολλο, που κυρώθηκε με το Ν 3344/2005 (ΦΕΚ Α' 133).

** Οι απόψεις που εκφράζονται είναι προσωπικές.

και υπό το φως του αντικείμενου και του σκοπού της» (παρ. 1). Η ίδια διάταξη ορίζει ότι, για τους σκοπούς της ερμηνείας της, το προοίμιο μιας συνθήκης (καθώς και τα τυχόν παραρτήματά της) αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του κειμένου της τελευταίας (παρ. 2)¹. Εξ άλλου, το προοίμιο των διεθνών συνθηκών περιέχει πολύ συχνά πολύτιμες αναφορές που φωτίζουν το αντικείμενο και το σκοπό τους. Αυτό ισχύει, κατά κανόνα, ως προς τις διεθνείς συμβάσεις για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και κατεξοχήν ως προς την ΕΣΔΑ, όπως άλλωστε τόνισε το ΕΔΔΑ στην ιστορική υπόθεση *Golder*².

- 2 Η σύνταξη του προοιμίου της ΕΣΔΑ πραγματοποιήθηκε σε προχωρημένο στάδιο των προπαρασκευαστικών εργασιών, συγκεκριμένα δε κατά τη 2η σύνοδο της Συμβουλευτικής Συνέλευσης (*Assemblée consultative*) του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία συνήλθε από τις 7 έως τις 28 Αυγούστου του 1950. Πράγματι, η αρμόδια Επιτροπή της Συνέλευσης «αναγνώρισε ομόφωνα» την αναγκαιότητα υιοθέτησης προοιμίου³ και πρότεινε σχετικό κείμενο, το οποίο δεν αποτέλεσε αντικείμενο εκτενούς συζήτησης και υιοθετήθηκε με ορισμένες τροποποιήσεις λεκτικής φύσης που δεν επηρέαζαν την ουσία του. Παρά ταύτα και προκειμένου να αναδειχθεί η σημασία του προοιμίου, θεωρήθηκε απαραίτητο το κείμενό του να τεθεί σε ψηφοφορία, όπου και υιοθετήθηκε με ψήφους 91 υπέρ και μία αποχή⁴.
- 3 Το προοίμιο της ΕΣΔΑ έχει ιδιαίτερη σημασία για την ερμηνεία και την εφαρμογή της Σύμβασης, γεγονός που αναδεικνύεται και από τις επανειλημμένες, άμεσες ή έμμεσες, αναφορές των οργάνων της Σύμβασης σε αυτό⁵. Πράγματι, το προοίμιο παραπέμπει κατ'επανάληψη στην Οικουμενική Διακήρυξη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ), καθιστώντας έτσι σαφές ότι το ιστορικό αυτό κείμενο αποτελεί πηγή έμπνευσης της ΕΣΔΑ. Επιπλέον, το προοίμιο συνδέει ευθέως τη Σύμβαση με το Συμβούλιο της Ευρώπης και τους σκοπούς του Οργανισμού, τοποθετεί την ΕΣΔΑ στο γενικότερο πλαίσιο ενός «πολιτικού καθεστώτος αληθώς δημοκρατικού», τονίζοντας συγχρόνως τη συνάρτηση των προστατευομένων δικαιωμάτων με την κοινή κληρονομιά των συμβαλλομένων Κρατών ως προς τις πολιτικές παραδόσεις, τα ιδεώδη, την ελευθερία και το κράτος δικαίου. Σημαντική είναι, εξ άλλου, η αναφορά του προοιμίου στο μηχανισμό «συλλογικής εγγύησης» των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων. Με άλλα λόγια, το προοίμιο αναδεικνύει τις ιστορικές καταβολές της Σύμβασης και θέτει το ιδεολογικό και το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της. Θα πρέπει να σημειωθεί, τέλος, ότι με το 15^ο Πρωτόκολλο στην ΕΣΔΑ⁶ προστίθεται μια νέα παράγραφος, η οποία αναφέρεται στην αρχή της επικουρικότητας και στο περιθώριο εκτίμησης των Κρατών.

1. Βλ. το σχετικό σχόλιο του Sorel, J.-M., «Article 31», στο: Corten, O./Klein, P. (διεύθυνση έκδ.), *Les Conventions de Vienne sur le droit des traités. Commentaire article par article*, Bruylant: Bruxelles, 2006, τ. II, σελ. 1289 επ.

2. ΕΔΔΑ, *Golder κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 21.2.1975, παρ. 34.

3. *Travaux préparatoires*, τ. VI, σελ. 61.

4. Ο.π., σελ. 187.

5. Μεταξύ των πιο πρόσφατων αναφορών, βλ. τελείως ενδεικτικά τις αποφάσεις που αναφέρονται παρακάτω, υποσ. 25, 26 και 39.

6. CETS 213, 24.6.2013.

II. Η Οικουμενική Διακήρυξη ως πηγή έμπνευσης της ΕΣΔΑ

Από τα πέντε εδάφια του προοιμίου της ΕΣΔΑ, το πρώτο, το δεύτερο και το πέμπτο περιέχουν ρητή αναφορά στην ΟΔΔΑ, η οποία υιοθετήθηκε, όπως είναι γνωστό, στις 10 Δεκεμβρίου του 1948 από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Από το στοιχείο αυτό και μόνο καθίσταται εμφανές ότι η Οικουμενική Διακήρυξη αποτέλεσε το κατεξοχήν κείμενο αναφοράς και την κύρια πηγή έμπνευσης της ΕΣΔΑ. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από τις προπαρασκευαστικές εργασίες. Πράγματι, τα αρχικά σχέδια της Σύμβασης περιείχαν κατάλογο ουσιαστικών δικαιωμάτων, τα οποία αναφέρονταν με ρητή μνεία των αντιστοίχων άρθρων της ΟΔΔΑ, χωρίς περαιτέρω ανάλυση ή εξειδίκευσή τους⁷. Στην πορεία των διαπραγματεύσεων, θεωρήθηκε επιβεβλημένο να δοθεί αυτόνομη υπόσταση και ουσιαστικό περιεχόμενο στα επιμέρους δικαιώματα, έτσι ώστε οι σχετικές διατάξεις να λάβουν τη μορφή που άρμοζε σε ένα συμβατικό κείμενο. Κατά συνέπεια, οι επιμέρους παραπομπές στην ΟΔΔΑ απαλείφθηκαν από το κυρίως κείμενο της Σύμβασης. Αποφασίστηκε, όμως, συγχρόνως να τονιστεί η σημασία της Διακήρυξης στο προοίμιο της ΕΣΔΑ, εξ ου και οι επανειλημμένες αναφορές στην ιστορική Διακήρυξη της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών.

Η καθοριστική επίδραση της ΟΔΔΑ στην ΕΣΔΑ ήταν απόλυτα φυσιολογική και αναμενόμενη, στο μέτρο που η Διακήρυξη ήταν το πρώτο και μοναδικό, τότε, διεθνές κείμενο που κατέγραφε κατά τρόπο συνεκτικό ένα σύνολο δικαιωμάτων ατομικών, πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών. Είναι πράγματι γεγονός ότι η διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου αμέσως μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο έμοιαζε με ένα σχεδόν ερημικό τοπίο. Η ΟΔΔΑ σηματοδότησε ουσιαστικά την απαρχή του διεθνούς κινήματος για τα ανθρώπινα δικαιώματα, αποτελώντας ένα κείμενο επαναστατικό για την εποχή του⁸. Ειδικά ως προς τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, η Διακήρυξη πρωτοτυπούσε απόλυτα στο διεθνές στερέωμα, ενώ ως προς τα κοινωνικά και ιδίως τα εργασιακά, δεν θα μπορούσε κανείς παρά να υπενθυμίσει τη σημασία των συμβάσεων που είχαν υιοθετηθεί ήδη, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, στο πλαίσιο της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ).

Οι επιμέρους επιδράσεις της ΟΔΔΑ στην ΕΣΔΑ είναι σημαντικές. Η πρώτη από αυτές αφορά τα ίδια τα ουσιαστικά δικαιώματα που επελέγησαν από τους συντάκτες της Σύμβασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι το τελευταίο εδάφιο του προοιμίου της ΕΣΔΑ εκδηλώνει την απόφαση των συμβαλλομένων Κρατών να λάβουν «τα πρώτα κατάλληλα μέτρα όπως διασφαλίσωσι την συλλογικήν εγγύησιν *ωρισμένων*, εκ των αναφερομένων εν τη Παγκοσμίω Δηλώσει, δικαιωμάτων». Τα δικαιώματα τα οποία αναγνωρίζονται και προστατεύονται στα άρθρα 2 έως 14 της ΕΣΔΑ είναι ατομικά δικαιώματα (*civil rights*), δηλαδή παραδοσιακά δικαιώματα και ελευθερίες της λεγόμενης πρώτης γενεάς. Η καθοριστική αυτή επιλογή των συντακτών της ΕΣΔΑ αντικατοπτρίζει την έμφαση την οποία έδινε η ΟΔΔΑ στα εν λόγω δικαιώματα και ελευθερίες. Ας σημειωθεί, ωστόσο, ότι το αρχικό κείμενο της Σύμβασης

7. *Travaux préparatoires*, ό.π., τ. I, σελ. 229-231.

8. Βλ. σχετικά Σισλιάνου, Λ.-Α., «Η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου 50 χρόνια μετά», *NoB*, 1998, 46, (11), σελ. 1545-1556.

δεν προέβλεπε όλα τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα που αναγνώριζε η Διακήρυξη⁹. Ορισμένα από αυτά αναγνωρίστηκαν αργότερα με πρόσθετα Πρωτόκολλα στην ΕΣΔΑ¹⁰, ενώ άλλα – και συγκεκριμένα το δικαίωμα στο άσυλο και το δικαίωμα σε ιθαγένεια – εξακολουθούν να μην περιλαμβάνονται στο προστατευτικό πεδίο της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων¹¹. Όπως είναι γνωστό, εξ άλλου, τα κοινωνικά δικαιώματα αποτέλεσαν αντικείμενο του κατά πολύ μεταγενέστερου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη¹².

- 7 Πολύ σημαντικές είναι επίσης, οι αναφορές της ΟΔΔΑ στις έννοιες του «κράτους δικαίου» (rule of law) και της «δημοκρατικής κοινωνίας»¹³. Οι αναφορές αυτές είναι καθοριστικής σημασίας ως προς το ιδεολογικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί η Διακήρυξη, αναδεικνύονται δε με ιδιαίτερη ενάργεια στο ίδιο το προοίμιο και το κυρίως κείμενο της ΕΣΔΑ, καθώς και στη σχετική νομολογία. Θα επανέλθουμε αναλυτικότερα στο ζήτημα αυτό. Προς το παρόν, θα πρέπει να τονιστεί επίσης ότι η διατύπωση των ουσιαστικών διατάξεων της ΕΣΔΑ ακολουθεί σε σημαντικό βαθμό το λεκτικό της ΟΔΔΑ.
- 8 Εξ άλλου, στο μέτρο που η ΟΔΔΑ αποτέλεσε την κατεξοχήν πηγή έμπνευσης των Διεθνών Συμφώνων του ΟΗΕ του 1966¹⁴, η ΕΣΔΑ και τα οικογενειακά αυτά κείμενα, ιδίως δε το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ), έχουν κοινές καταβολές. Πράγματι, οι προπαρασκευαστικές εργασίες της ΕΣΔΑ συνέπεσαν χρονικά με τα πρώτα σχέδια των Διεθνών Συμφώνων που επεξεργαζόταν τότε η Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου των Ηνωμένων Εθνών. Οι παραπάνω κοινές καταβολές και η χρονική αυτή συγκυρία εξηγούν σε μεγάλο βαθμό τις ομοιότητες που παρατηρεί κανείς μεταξύ της ΕΣΔΑ και του ΔΣΑΠΔ. Η όσωση αυτή καθίσταται εμφανής ολοένα και περισσότερο, εάν λάβει κανείς υπόψη την αλληλεπίδραση της νομολογίας του ΕΔΔΑ και της πρακτικής της

9. Το αρχικό κείμενο της ΕΣΔΑ δεν περιελάμβανε διατάξεις αντίστοιχες προς τα άρθρα 7 (αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου), 13 (δικαίωμα στην ελευθερία διακίνησης και εγκατάστασης), 14 (δικαίωμα στο άσυλο), 15 (δικαίωμα σε ιθαγένεια), 17 (δικαίωμα στην περιουσία) και 21 (πολιτικά δικαιώματα) της Οικουμενικής Διακήρυξης.

10. Πρβλ. το άρθρο 1 του Πρώτου Πρωτοκόλλου στην ΕΣΔΑ (δικαίωμα στην περιουσία), το άρθρο 3 του ίδιου Πρωτοκόλλου (δικαίωμα για ελεύθερες εκλογές), το άρθρο 2 του 4ου Πρωτοκόλλου (ελευθερία διακίνησης και εγκατάστασης) και το άρθρο 1 του 12ου Πρωτοκόλλου (γενική απαγόρευση των διακρίσεων).

11. Παρ' όλα αυτά, τα εν λόγω δικαιώματα δεν είναι άγνωστα στο ευρύτερο ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ως προς το δικαίωμα ασύλου, πρβλ. το άρθρο 18 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (2007/C 303/01), στο: Χριστιανός, Β./Περάκης, Μ., *Νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 393. Ως προς το δικαίωμα σε ιθαγένεια, βλ. τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την ιθαγένεια, CETS αρ. 166, 6.11.1997.

12. Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης υιοθετήθηκε στο Τορίνο στις 18.10.1961 και αναθεωρήθηκε στις 3.5.1996, CETS αρ. 163.

13. Πρβλ. το τρίτο εδάφιο του Προοιμίου και το άρθρ. 29 της ΟΔΔΑ αντίστοιχα.

14. Διεθνές Σύμφωνο για τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα, UNTS, τ. 993, σελ. 3, Ν 1532/1985 (ΦΕΚ Α' 25) και Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, UNTS, τ. 999, σελ. 171, Ν 2462/1997 (ΦΕΚ Α' 25).

Επιτροπής του ΔΣΑΠΔ¹⁵. Με άλλα λόγια, λόγω των κοινών τους καταβολών, τα δύο αυτά κείμενα λειτουργούν συνεκτικά στη λογική των συγκοινωνούντων δοχείων¹⁶.

III. Το ιδεολογικό στίγμα της ΕΣΔΑ

Πέρα από τις ιστορικές καταβολές της ΕΣΔΑ, το προοίμιό της διαγράφει με σαφήνεια το 9 ιδεολογικό και, κατ' επέκταση, το πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο καλείται να λειτουργήσει η Σύμβαση. Αναφορές στο εν λόγω πλαίσιο περιέχονται στο τρίτο, το τέταρτο και το πέμπτο εδάφιο του προοιμίου. Από το σύνολο των εν λόγω αναφορών είναι εμφανές ότι η ΕΣΔΑ δεν είναι ένα κείμενο πολιτικά ουδέτερο, αλλά ότι έχει συγκεκριμένο ιδεολογικό και πολιτικό στίγμα.

Ειδικότερα, το τρίτο εδάφιο του προοιμίου παραφράζει και συνοψίζει τα εδάφια α' και 10 β' του άρθρου 1 του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης, τα οποία προσδιορίζουν τον σκοπό του Οργανισμού. Εκτός από την οργανική σχέση της ΕΣΔΑ με το Συμβούλιο της Ευρώπης, στην οποία και θα επανέλθουμε, το εδάφιο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία και υπό το πρίσμα του ιδεολογικού πλαισίου της Σύμβασης. Πράγματι, η ρητή πρόσδεση της τελευταίας στο Συμβούλιο της Ευρώπης υπερακοντίζει το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας της και υπογραμμίζει το γεγονός ότι η ΕΣΔΑ αποτελεί «έν των μέσων προς επίτευξιν του σκοπού» του Οργανισμού που ιδρύθηκε το 1949 και συγκέντρωνε, τότε, όλες σχεδόν τις δημοκρατικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Ειδικότερα, η αναφορά του προοιμίου στην πραγματοποίηση «στενωτέρας ενότητας» μεταξύ των Κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης μέσω της προάσπισης και της ανάπτυξης των δικαιωμάτων του ανθρώπου καθιστά σαφές ότι η ΕΣΔΑ προοριζόταν να λειτουργήσει ως «εργαλείο εναρμόνισης»¹⁷ της ερμηνείας και, γενικότερα, της κατανόησης των θεμελιωδών ελευθεριών ως βασικών στοιχείων του δημοκρατικού πολιτεύματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι το αμέσως επόμενο εδάφιο του προοιμίου αναφέρεται στο «αληθώς δημοκρατικό καθεστώς». Στο ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής, η αναφορά αυτή απέβλεπε στο να αντιδιαστείλει τις «αληθινές» δημοκρατίες της Δυτικής Ευρώπης από τις «λαϊκές και σοσιαλιστικές» δημοκρατίες της Ανατολικής Ευρώπης.

Εκτός από τη σύνδεση με το νομικο-πολιτικό σύστημα του Συμβουλίου της Ευρώπης, είναι 11 σαφές επίσης ότι για τους συντάκτες της Σύμβασης η ΟΔΔΑ αντιπροσώπευε την «κοινή αντίληψη» περί σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τα «κοινά ιδεώδη» τα οποία επικαλούνταν τα συμβαλλόμενα Κράτη. Πράγματι, το τέταρτο και το πέμπτο εδάφιο του προοιμίου της ΕΣΔΑ αντλούν κατά κόρον, όπως ήδη αναφέρθηκε, από το προοίμιο της ΟΔΔΑ, εξαγγέλλοντας ότι οι θεμελιώδεις ελευθερίες «αποτελούσι αυτό τούτο το βάθρον

15. Βλ. σχετικά Sicilianos, L.-A., «Le précédent et le dialogue des juges: l'exemple de la Cour européenne des droits de l'homme», στο: Société française de droit international, *Le précédent en droit international*, Paris: Pedone, 2016.

16. Βλ. και τις παρατηρήσεις του Van Boven, Th., στο: Pettiti, L.-E./Decaux, E./Imbert, P.-H. (επιμ.), *La Convention européenne des droits de l'homme: Commentaire article par article*, 2η έκδ., Paris: Economica, 1999, σελ. 127-128.

17. Rozakis, Ch., «The Particular Role of the Strasbourg Case-Law in the Development of Human Rights in Europe», στο: *European Court of Human Rights. 50 Years, NoB*, 2010, (Ειδικό Τεύχος), σελ. 20-30, ιδίως σελ. 23 επ.

της δικαιοσύνης και της ειρήνης εν τω κόσμω» και ότι η διατήρηση των εν λόγω ελευθεριών «στηρίζεται ουσιαστικώς επί πολιτικού καθεστώτος αληθώς δημοκρατικού» που διαπνέεται από την υπεροχή του δικαίου¹⁸. Κατά αυτό τον τρόπο, το προοίμιο της ΕΣΔΑ αναγνωρίζει ότι ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου συνδέεται άρρηκτα με τις πολιτικές εκείνες που αποβλέπουν στη διασφάλιση της δικαιοσύνης και της ειρήνης σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Το δημοκρατικό πολίτευμα λειτουργεί ως το ιδεωδέστερο πλαίσιο για την εγγύηση και την ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά συνέπεια, «η ειρήνη, η δικαιοσύνη και η δημοκρατία συνιστούν τις δομικές προϋποθέσεις για την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών»¹⁹. Επιπλέον, το πέμπτο εδάφιο του προοιμίου τονίζει τον κοινό χαρακτήρα των ιδεωδών και των πολιτικών παραδόσεων από τις οποίες εμπνέονται τα συμβαλλόμενα Κράτη στην ΕΣΔΑ.

- 12 Ακριβώς λόγω του ευρωπαϊκού της προσανατολισμού, το ιδεολογικό και πολιτικό στίγμα της ΕΣΔΑ είναι ευκρινέστερο από εκείνο της ΟΔΔΑ. Είναι πράγματι χαρακτηριστικό ότι κατά τις προπαρασκευαστικές εργασίες της Σύμβασης η επιλογή των δικαιωμάτων που έμελε να περιληφθούν στο αρχικό της κείμενο έγινε, καθώς φαίνεται, με γνώμονα την ανάγκη συλλογικής εγγύησης του δημοκρατικού πολιτεύματος²⁰.
- 13 Εξ άλλου, στο περιφερειακό, ευρωπαϊκό επίπεδο, η ρήτρα «σε μια δημοκρατική κοινωνία» (*dans une société démocratique*) – ρήτρα που απαντάται αρχικά στο άρθρο 29, παράγραφος 2 της ΟΔΔΑ – ανέπτυξε εντυπωσιακή δυναμική. Η πρωταρχική λειτουργία αυτής της ρήτρας – όπως εμφανίζεται στην παράγραφο 2 των άρθρων 8-11 της ΕΣΔΑ και στις παραγράφους 3 και 4 του 4ου Πρωτοκόλλου – είναι «αμυντική», υπό την έννοια ότι αποβλέπει στο να οριοθετήσει τη δυνατότητα των Κρατών να προβαίνουν σε περιορισμούς ως προς την άσκηση των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων. Ωστόσο, όπως έχει παρατηρηθεί εύστοχα, η ρήτρα «σε μια δημοκρατική κοινωνία», εκτός από την αμυντική αυτή λειτουργία, έχει τουλάχιστον άλλες δύο: η μια είναι «ρυθμιστική» και εκδηλώνεται σε περίπτωση σύγκρουσης δύο ή περισσότερων δικαιωμάτων του ανθρώπου ή όταν πρέπει να γίνει στάθμιση των συμφερόντων του ατόμου σε σχέση προς εκείνα του κοινωνικού συνόλου. Η άλλη λειτουργία της εν λόγω ρήτρας είναι «ερμηνευτική»²¹. Πράγματι, η έννοια της «δημοκρατικής κοινωνίας» υπέρπαι σε όλες τις διατάξεις της ΕΣΔΑ – ακόμα και σε εκείνες που δεν την αναφέρουν ρητά – με αποτέλεσμα να αποτελεί γενική ερμηνευτική αρχή της Σύμβασης.

18. Πρβλ. τα εδάφια 1 και 3 του προοιμίου της ΟΔΔΑ.

19. Van Boven, Th., ό.π., σελ. 130.

20. Βλ. τις διευκρινιστικές παρατηρήσεις του H. Teitgen, εισηγητή της Νομικής Επιτροπής της Συμβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία κατόρθωσε το πρώτο σχέδιο της ΕΣΔΑ: «It [i.e. the Committee] considered that, for the moment, it is preferable to limit the collective guarantee to those rights and essential freedoms which are practiced, after long usage and experience, in all the democratic countries. While they are the first triumph of democratic regimes, they are also the necessary condition under which they operate. Certainly, professional freedoms and social rights, which have themselves an intrinsic value, must also, in the future, be defined and protected. Everyone will, however, understand that it is necessary to begin at the beginning and to guarantee political democracy in the European Union and then to co-ordinate our economies, before undertaking the generalization of social democracy» (Council of Europe, Consultative Assembly, First Session, Reports, 1949, σελ. 1144).

21. Βλ. Jacot-Guillarmod, O., «Rapports entre démocratie et droits de l'homme», στο: Conseil de l'Europe, *Démocratie et droits de l'homme*, Kehl: N. P. Engel, 1990, σελ. 49-72, σελ. 60, 62 επ.

ιόγω ελευθερι-
κού» που δια-
της ΕΣΔΑ ανα-
ικτα με τις πο-
ρήνης σε εθνι-
στερο πλαίσιο
νέπεια, «η ει-
για την αποτε-
λευθεριών»¹⁹.
ιδεωδών και
τη στην ΕΣΔΑ.

λιτικό στίγμα
ιστικό ότι κα-
ων που έμελε
α την ανάγκη

κή κοινωνία»
29, παράγρα-
ρία αυτής της
αι στις παρα-
τι αποβλέπει
ιούς ως προς
ρηθεί εύστο-
τουργία, έχει
ση σύγκρου-
ει στάθμιση
λου. Η άλλη
ς «δημοκρα-
ίτες που δεν
is Σύμβασης.

is της Συμβου-
της ΕΣΔΑ: «It
tive guarantee
nce, in all the
e also the nec-
rights, which
Everyone will,
olitical democ-
he generaliza-
rts, 1949, σελ.

il de l'Europe,

ΙΣΙΛΙΑΝΟΣ

Όπως έχει διαπιστώσει το ΕΔΔΑ, «η έννοια της δημοκρατικής κοινωνίας [...] δεσπόζει σε ολόκληρη τη Σύμβαση»²².

Αυτή η προσέγγιση επέτρεψε στα όργανα του Στρασβούργου να εμπλουτίσουν και να ανα- 14
λύσουν, μέσω της ερμηνείας της ΕΣΔΑ, τις διάφορες όψεις της «αληθινής δημοκρατίας»
(*démocratie véritable*) στην οποία αναφέρεται, όπως είδαμε, το προοίμιο της Σύμβασης.
Στο πλαίσιο αυτό, η π. Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Δικαστήριο έχουν αναδείξει επανει-
λημμένα τις πρακτικές εφαρμογές των αρχών της νομιμότητας και του Κράτους δικαίου²³,
αρχές τις οποίες «τα συμβαλλόμενα Κράτη δεσμεύθηκαν να σεβαστούν επικυρώνοντας τη
Σύμβαση»²⁴. Ειδικότερα, στην πιο πρόσφατη νομολογία του, το Δικαστήριο αναφέρεται
συχνά στο προοίμιο προκειμένου να τονίσει τη σημασία των εν λόγω αρχών σε σχέση προς
επιμέρους εκφάνσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη²⁵ ή ως προς την ανάγκη προσβασι-
μότητας και προβλεψιμότητας των διατάξεων που περιορίζουν την άσκηση ορισμένων δι-
καιωμάτων, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενεια-
κής ζωής²⁶. Στο ίδιο γενικότερο πλαίσιο εντάσσεται και η ιδιαίτερη έμφαση που αποδίδεται
στην ανεκτικότητα και τον πλουραλισμό²⁷. Πράγματι, αφού διαπίστωσε ότι «δεν υπάρχει
δημοκρατία χωρίς πλουραλισμό», το Δικαστήριο αποφάνθηκε ρητά ότι «η δημοκρατία συ-
νιστά [...] το μόνο πολιτικό μοντέλο στο οποίο αποβλέπει η Σύμβαση και, άρα, το μόνο
που είναι συμβατό με αυτή»²⁸. Η απλή όσο και κατηγορηματική αυτή απόφαση συνιστά
το επιστέγασμα μιας πλούσιας νομολογίας που υπενθυμίζει και υπογραμμίζει με διάφο-
ρους τρόπους το γεγονός ότι «η δημοκρατία αντιπροσωπεύει αναμφίβολα ένα θεμελιώδες
στοιχείο της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης»²⁹. Η ίδια ιδέα αντικατοπτρίζεται στο προοίμιο

22. ΕΔΔΑ, *Lingens κ. Αυστρίας*, 8.7.1986, παρ. 42.

23. Χαρακτηριστικό παράδειγμα συνιστά η απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Gillan και Quinton κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, 12.1.2010, με την οποία κρίθηκε ότι «δεν προβλέπεται από το νόμο» η πρακτική των αστυνομικών αρχών να σταματούν και να ερευνούν πρόσωπα, χωρίς να έχουν σοβαρές υποψίες ότι αυτά έχουν διαπράξει κάποια παράνομη πράξη, παρότι η σχετική δυνατότητα προβλεπόταν – κατά τρόπο γενικό και χωρίς τις απαραίτητες εγγυήσεις – από βρετανικό νομοθέτημα κατά της τρομοκρατίας.

24. ΕΔΔΑ, *Hornsby κ. Ελλάδος*, 19.3.1997, παρ. 40.

25. Βλ. ενδεικτικά, ΕΔΔΑ, *Siegle κ. Ρουμανίας*, 16.4.2013, παρ. 32, *Stoilkovska κ. ΠΓΔΜ*, 18.7.2013, παρ. 39, *Varniéné κ. Λιθουανίας*, 12.11.2013, παρ. 37, *Bogdel κ. Λιθουανίας*, 26.11.2013, παρ. 80, *Rozalia Avram κ. Ρουμανίας*, 16.9.2014, παρ. 31, *Solomon κ. Κροατίας*, 2.4.2015, παρ. 46, *PSMA, spol. s.r.o. κ. Σλοβακίας*, 9.6.2015, παρ. 69, *Ustimenko κ. Ουκρανίας*, 29.10.2015, παρ. 46, *Amirkhanyan κ. Αρμενίας*, 3.12.2015, παρ. 33.

26. Βλ. ενδεικτικά, ΕΔΔΑ, *Bernh Larsen Holding AS κ.ά. κ. Νορβηγίας*, 14.03.2013, παρ. 123, *Tereshchenko κ. Ρωσίας*, 5.06.2014, παρ. 122, *L.M. κ. Σλοβενίας*, 12.06.2014, παρ. 180, *Zaichenko κ. Ουκρανίας (No. 2)*, 26.02.2015, παρ. 118, *Roman Zakharov κ. Ρωσίας* (Ευρεία Σύνθεση), 4.12.2015, παρ. 228.

27. Βλ., π. χ., *Gül κ.ά. κ. Τουρκίας*, 8.6.2010 (παραβίαση της ελευθερίας της έκφρασης λόγω καταδίκης διαδηλωτών που φώναζαν συνθήματα υπέρ παράνομης οργάνωσης σε ειρηνική διαδήλωση).

28. *Parti communiste unifié de Turquie κ.ά. κ. Τουρκίας*, 30.1.1998, παρ. 45. Βλ. σχετικά το σχόλιο της Duarte, B., «Les partis politiques, la démocratie et la Convention européenne des droits de l'homme», *RTDH*, 1999, 38, σελ. 314-350, καθώς και Christakis, Th., *Le droit à l'autodétermination en dehors des situations de décolonisation*, Paris: La documentation française, 1999, σελ. 350 επ.

29. *Parti communiste unifié de Turquie κ.ά. κ. Τουρκίας*, ό.π. Για την έννοια της «ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης», βλ. Sudre, F., «Existe-t-il un ordre public européen?», στο Tavernier, P. (διεύθυνση έκδ.), *Quelle Europe pour les droits de l'homme?*, Bruxelles: Bruylant, 1996, σελ. 39-80. Βλ. επίσης Perrakis, S., «La Déclaration universelle des droits de l'homme et l'instauration d'un ordre public européen dans le domaine des droits de l'homme», στο Conseil de l'Europe, *Tous concernés: L'effectivité de la protection*

του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, το οποίο ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι η Ένωση «ερείδεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου»³⁰. Η επίδραση του προοιμίου της ΕΣΔΑ στο προοίμιο και το γενικότερο ιδεολογικό στίγμα του Χάρτη είναι σαφής.

IV. Το θεσμικό πλαίσιο της ΕΣΔΑ

- 15 Πέρα από το ιδεολογικό της στίγμα, το προοίμιο της ΕΣΔΑ καθορίζει και το θεσμικό της πλαίσιο, τονίζοντας το σύνδεσμο της Σύμβασης με το Συμβούλιο της Ευρώπης και υπογραμμίζοντας την ανάγκη «συλλογικής εγγύησης» των προστατευόμενων δικαιωμάτων.
- 16 α) *Η οργανική σχέση της ΕΣΔΑ με το Συμβούλιο της Ευρώπης*
Η οργανική σχέση της ΕΣΔΑ με το Συμβούλιο της Ευρώπης διαφαίνεται ήδη από την πρώτη φράση του προοιμίου: «*Αι Συμβαλλόμενοι Κυβερνήσεις, Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης (...)*». Από τη φράση αυτή καθίσταται σαφές ότι τα συμβαλλόμενα Κράτη συνάπτουν τη Σύμβαση ως μέλη του Οργανισμού. Εξ άλλου, όπως αναφέρθηκε ήδη υπό την οπτική γωνία του ιδεολογικού στίγματος της ΕΣΔΑ, το τρίτο εδάφιο του προοιμίου αναδεικνύει την εν λόγω σχέση της Σύμβασης με το Συμβούλιο της Ευρώπης και τη σημασία της για την επίτευξη των σκοπών του Οργανισμού, όπως αυτοί εξαγγέλλονται στο άρθρο 1 του Καταστατικού του. Η οργανική αυτή σχέση επιβεβαιώνεται και στο άρθρο 3 του Καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Πράγματι, η διάταξη αυτή ορίζει τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνει κάθε Κράτος ως μέλος του Οργανισμού, στο μέτρο που «αναγνωρίζει την αρχή της υπεροχής του δικαίου και την αρχή σύμφωνα με την οποία κάθε πρόσωπο που υπόκειται στη δικαιοδοσία του πρέπει να απολαμβάνει τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες». Κάθε Κράτος μέλος «δεσμεύεται να συνεργαστεί ειλικρινά και ενεργά» για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 4 του Καταστατικού, προϋπόθεση για την προσχώρηση στο Συμβούλιο της Ευρώπης είναι η ικανότητα και η βούληση του Κράτους να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το άρθρο 3. Με άλλα λόγια, ο σεβασμός των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του κράτους δικαίου συνιστά απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου ένα ευρωπαϊκό Κράτος να κληθεί να προσχωρήσει στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη φάση της εντυπωσιακής διεύρυνσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, στη δεκαετία του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, τόσο η Κοινοβουλευτική Συνέλευση όσο και η Επιτροπή Υπουργών έθεσαν ως όρο στα υποψήφια προς ένταξη Κράτη την άμεση επικύρωση της ΕΣΔΑ και των Πρωτοκόλλων, καθώς επίσης και ορισμένων άλλων σημαντικών συμβάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης στο πεδίο της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ιδίως δε της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την πρόληψη των βασανιστηρίων³¹.
- 17 Επιπλέον, τυχόν συστηματικές παραβιάσεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των αρχών του κράτους δικαίου μπορούν να οδηγήσουν στην αποβολή ενός Κράτους-μέλους από το Συμβούλιο της Ευρώπης, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Καταστατικού του. Όπως

des droits de l'homme 50 ans après la Déclaration universelle, Strasbourg: Conseil de l'Europe, 1999, σελ. 53-63.

30. Βλ. ιδίως την παράγραφο 2 του προοιμίου του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

31. CETS αρ. 126, 26.11.1987.

η Ένωση
ου προοι-
σαφής.

μικό της
και υπο-
ιτών.

την πρῶ-
ιλίου της
ήτη συνά-
ι υπό την
μίου ανα-
τη σημα-
αι στο άρ-
θρο 3 του
s υποχρε-
«αναγνω-
ξε πρόσω-
ου ανθρω-
γαστεί ει-
το άρθρο
ηνης είναι
πορρέουν
υ και του
τό Κράτος
ό ότι κατά
αετία του
όσο και η
ι επικύρω-
ικών συμ-
ων του αν-
ν³¹.

αι των αρ-
us-μέλους
ου. Όπως

urope, 1999,

απέδειξε η περίφημη *Ελληνική υπόθεση*³², ουσιώδεις και εκτεταμένες παραβιάσεις της ΕΣΔΑ μπορούν πράγματι να οδηγήσουν στην αποβολή από τον Οργανισμό. Κατά συνέπεια, η επικύρωση της ΕΣΔΑ και στη συνέχεια η συνεπής τήρησή της στην πράξη, συμπεριλαμβανομένης της ομαλής εκτέλεσης των αποφάσεων του ΕΔΔΑ, συνιστούν όρους *sine qua non* για την ένταξη αλλά και τη συμμετοχή ενός Κράτους στο Συμβούλιο της Ευρώπης, αντίστοιχα. Με άλλα λόγια, τόσο η απόκτηση όσο και η διατήρηση της ιδιότητας του μέλους του Οργανισμού συναρτώνται άρρηκτα με την ΕΣΔΑ.

Η οργανική σχέση της ΕΣΔΑ με το Συμβούλιο της Ευρώπης αναδεικνύεται επίσης από το γε- 18
γονός ότι ένα κύριο όργανο του Οργανισμού, η Επιτροπή Υπουργών, ήταν και εξακολου-
θεί να είναι όργανο της Σύμβασης. Υπενθυμίζεται πράγματι ότι, κατά το αρχικό κείμενο της
ΕΣΔΑ, η Επιτροπή Υπουργών είχε διττό ρόλο, τόσο δικαιοδοτικό (άρθρο 32) όσο και πολι-
τικό (άρθρο 54). Μετά το 11^ο Πρωτόκολλο, η Επιτροπή Υπουργών διατήρησε το ρόλο που
της αρμόζει, δηλαδή την επίβλεψη της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου (άρ-
θρο 46, παρ. 2). Εξ άλλου, με το 14^ο Πρωτόκολλο οι σχετικές δυνατότητες της Επιτροπής
Υπουργών ενισχύθηκαν σημαντικά³³.

Στο πλαίσιο της οργανικής σχέσης της ΕΣΔΑ με το Συμβούλιο της Ευρώπης θα πρέπει να 19
αναφερθούν, τέλος, οι καταληκτικές διατάξεις της Σύμβασης. Πράγματι, σύμφωνα με
το άρθρο 59, παρ. 1, «[η] παρούσα Σύμβασις θα είναι ανοικτή εις την υπογραφήν των
Κρατών-Μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, θα υποβληθή δε εις κύρωσιν. Αι κυρώσεις
θα κατατεθώσι εις την Γενικήν Γραμματείαν του Συμβουλίου της Ευρώπης». Επιπλέον, σύμ-
φωνα με το άρθρο 58, παρ. 3 της ΕΣΔΑ «(...) παν Συμβαλλόμενον Μέρος, το οποίον θα
έπαυε να αποτελεί μέρος του Συμβουλίου της Ευρώπης, θα έπαυε να αποτελεί μέρος της
παρούσης Συμβάσεως». Από τις διατάξεις αυτές συνάγεται ευθέως ότι η ΕΣΔΑ συνιστά αμι-
γώς περιφερειακή Σύμβαση στο μέτρο που είναι ανοικτή αποκλειστικά και μόνο στα Κράτη
μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης και ότι τυχόν αποχώρηση από τον Οργανισμό συνεπά-
γεται *eo ipso* την *ex nunc* αποδέσμευση από τη Σύμβαση³⁴.

β) Η συλλογική εγγύηση των προστατευομένων δικαιωμάτων

20

Εκτός από την οργανική σχέση της ΕΣΔΑ με το Συμβούλιο της Ευρώπης, το δεύτε-
ρο στοιχείο που καθορίζει το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο καλείται να λειτουργή-
σει η Σύμβαση αφορά τη «συλλογική εγγύηση» των αναγνωριζομένων δικαιωμάτων.
Υπενθυμίζεται, πράγματι, ότι σύμφωνα με το πέμπτο εδάφιο του προοιμίου τα συμβαλ-

32. ΕΕπιτροπήΔΑ, *Δανία, Νορβηγία, Σουηδία και Ολλανδία κ. Ελλάδας*, προσφυγές αρ. 3321/67 κ. ά., Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, 5.11.1969. Βλ. σχετικά Πετράκη, Σ., *Η «ελληνική υπόθεση» ενώπιον των διεθνών οργανισμών (1967-1974)*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκουλας, 1997.

33. Πρβλ. τις παραγράφους 3 επ. του άρθρου 46 της ΕΣΔΑ, όπως τροποποιήθηκε με το 14^ο Πρωτόκολλο.

34. Πρβλ., ωστόσο, το άρθρο 58, παρ. 2 της Σύμβασης ως προς την ευθύνη του Κράτους για τις πράξεις που προηγούνται της τυχόν αποχώρησής του από το Συμβούλιο της Ευρώπης. Ας σημειωθεί επίσης στο σημείο αυτό ότι, κατά την κρατούσα άποψη, η δυνατότητα καταγγελίας μετά την παρέλευση πενταετίας, όπως αυτή προβλέπεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 58, έχει περιπέσει σε αχρησία. Πράγματι, ενόψει της πλούσιας πρόσφατης πρακτικής που αναφέρεται στο κείμενο και σχετίζεται με τη διεύρυνση του Συμβουλίου της Ευρώπης, η εν λόγω τακτική καταγγελία είναι πολιτικά αδιανόητη και νομικά ασυμβίβαστη με τους σκοπούς του Οργανισμού. Βλ. σχετικά Σισιλιάνου, Λ.-Α., *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου. Αλληλεπιδράσεις γενικού διεθνούς δικαίου και δικαιωμάτων του ανθρώπου*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη, 2010, σελ. 227.

λόμενα Κράτη δήλωσαν αποφασισμένα να λάβουν «τα πρώτα κατάλληλα μέτρα όπως διασφαλίσωσι την *συλλογικήν εγγύησιν* ωρισμένων, εκ των αναφερομένων εν τη Παγκοσμίω Δηλώσει, δικαιωμάτων». Η αναφορά αυτή αποτελεί εξέλιξη πρώτου μεγέθους στην ιστορική πορεία της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Είναι γεγονός ότι ήδη κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου η Κοινωνία των Εθνών είχε θεσμοθετήσει ένα «σύστημα» προστασίας των μειονοτήτων³⁵ και ότι κατά την ίδια περίοδο η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας είχε δημιουργήσει προοδευτικά ένα μηχανισμό παρακολούθησης της εφαρμογής από τα Κράτη των διεθνών συμβάσεων εργασίας³⁶. Παρά τον μάλλον πρωτολεικό τους χαρακτήρα, οι μηχανισμοί αυτοί αποτέλεσαν καινοτομία στο διεθνές γίγνεσθαι. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι το ίδιο ψήφισμα της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με το οποίο υιοθετήθηκε η Οικουμενική Διακήρυξη του 1948 περιείχε, σε άλλο παράρτημα, παραίτηση προς τα Κράτη να αναγνωρίσουν το θεσμό της ατομικής προσφυγής σε διεθνές επίπεδο³⁷.

- 21 Τα στοιχεία αυτά αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης για τους συντάκτες της ΕΣΔΑ. Ωστόσο, οι μηχανισμοί «συλλογικής εγγύησης» που προβλέπει η τελευταία βαίνουν πολύ πέραν των όσων είχαν προηγηθεί. Παρά τις αδυναμίες που επισημάνθηκαν ήδη στην εισαγωγή του παρόντος τόμου, οι αρμοδιότητες των τριών κύριων οργάνων που προέβλεπε το αρχικό κείμενο της ΕΣΔΑ – Ευρωπαϊκή Επιτροπή για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, Επιτροπή Υπουργών – δεν είχαν προηγούμενο στη διεθνή δικαιοταξία. Το ίδιο ισχύει και ως προς την αναγνώριση της ατομικής προσφυγής, έστω και ως δικονομικό δικαίωμα που τελούσε, τότε, υπό την αίρεση της αποδοχής του από τα Κράτη. Η ενίσχυση του εν λόγω δικαιώματος με το 11^ο Πρωτόκολλο και ο απεγκλωβισμός του από την παραπάνω αίρεση αποτέλεσε ένα ακόμη σημαντικό ιστορικό βήμα του όλου μηχανισμού «συλλογικής εγγύησης» των δικαιωμάτων που προβλέπουν η ΕΣΔΑ και τα Πρωτόκολλά της³⁸. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο αναφέρθηκε πρόσφατα στο προοίμιο της Σύμβασης προκειμένου να τονίσει, στην απόφαση *Καπετάνιος κ.ά. κ. Ελλάδας*, την ιδιόζουσα νομική φύση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι η Σύμβαση δεν διέπεται από τη λογική της αμοιβαιότητας μεταξύ των συμβαλλομένων Κρατών, αλλά «δημιουργεί αντικειμενικές υποχρεώσεις» οι οποίες καίρουν συλλογικής εγγύησης³⁹.
- 22 Ωστόσο, από αμιγώς θεσμική και δογματική σκοπιά, ο κατ' εξοχήν παράγων «συλλογικής εγγύησης» που προβλέπει η Σύμβαση είναι ο θεσμός της διακρατικής προσφυγής. Είναι γνωστό ότι, για προφανείς πολιτικούς λόγους, ο θεσμός αυτός έχει λειτουργήσει λίγες φορές στην πράξη. Ωστόσο, η σημασία των σχετικών αποφάσεων των οργάνων του Στρασβούργου και ιδίως του Δικαστηρίου είναι αναμφισβήτητη τόσο από νομική όσο και πολιτική άποψη. Από την πιο πρόσφατη πρακτική, αρκεί να αναφέρει κανείς την απόφαση

35. Βλ. σχετικό Διθάνη, Λ., *Ελλάδα και Μειονότητες. Το Σύστημα Διεθνούς Προστασίας της Κοινωνίας των Εθνών*, Αθήνα: Νεφέλη, 1995.

36. Βλ. Valticos, N., *Droit international du travail*, 2η έκδ., Paris: Dalloz, 1983, σελ. 585 επ.

37. Βλ. A/RES 217 B (III), 10.12.1948.

38. Για την εξέλιξη αυτή, βλ. αναλυτικότερα Σισιλιάνου, Λ.-Α., *Η ανθρώπινη διάσταση του διεθνούς δικαίου...*, ό.π., σελ. 340 επ.

39. ΕΔΔΑ, *Καπετάνιος κ.ά. κ. Ελλάδας*, 30.04.2015, παρ. 70.

ση του
αποφ
όπως
των εγ
ικανοί
των δι
κείται
ποσό
καιωμ
Πέραν
λιτικές
τικής
της Ρα
ντικότη
Ουκρο
κών η
Σύμφω
Μέρος
Σύμβα
λο Υψη
άρθρο
αναγνε
όλων τ
να προ
διακρο
Σύμβα
ώματα
ουσιασ
προς τι
συμβαί

40. ΕΔΔ

41. ΕΔΔ

42. ΕΔΔ

από

Σύν

43. Βλ.

CED

44. Για

L.-A

ιδίω

45. ΕΔΔ

άρθρ

Συμί

τελεί

Λ.-Α. ΣΙ

ση του ΕΔΔΑ επί της τέταρτης διακρατικής προσφυγής *Κύπρου κατά Τουρκίας*⁴⁰, η οποία αποφαινεται ως προς ορισμένα από τα πιο φλέγοντα κεφάλαια του κυπριακού ζητήματος, όπως το περιουσιακό, το προσφυγικό, το πρόβλημα των αγνοουμένων, καθώς και εκείνο των εγκλωβισμένων της Καρπασίας. Η απόφαση του ΕΔΔΑ του 2014 ως προς τη δίκαιη ικανοποίηση⁴¹ συνιστά μείζονα εξέλιξη, όχι μόνο για το ευρωπαϊκό σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, αλλά γενικότερα για το διεθνές δίκαιο. Πράγματι, πρόκειται για την πρώτη απόφαση διεθνούς δικαιοδοτικού οργάνου που επιδικάζει σημαντικό ποσό υπέρ του ενάγοντος Κράτους λόγω εκτεταμένων παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Πέραν από τις εν λόγω αποφάσεις για το Κυπριακό, οι πρόσφατες διπλωματικές και πολιτικές εξελίξεις στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο οδηγούν σε μια ανανέωση της διακρατικής προσφυγής. Αυτό καταδεικνύουν με ενάργεια οι προσφυγές της *Γεωργίας κατά της Ρωσίας*⁴² και της *Ουκρανίας κατά της Ρωσίας*⁴³. Οι τελευταίες μάλιστα, θέτουν σημαντικότερα ζητήματα, όπως η προσάρτηση της Κριμαίας και η κατάσταση στην Ανατολική Ουκρανία. Καθίσταται σαφές, επομένως, ότι ο σχετικά περιορισμένος αριθμός διακρατικών προσφυγών δεν μειώνει κατά τίποτα τη σημασία του εν λόγω θεσμού⁴⁴.

Σύμφωνα με το άρθρο 33 (πρώην άρθρο 24) της ΕΣΔΑ: «Κάθε Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος μπορεί να προσφεύγει στο Δικαστήριο για κάθε παραβίαση των διατάξεων της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της, που θεωρεί ότι μπορεί να καταλογισθεί σε ένα άλλο Υψηλό Συμβαλλόμενο Μέρος». Η αρχική διατύπωση της εν λόγω διάταξης, στο πρώην άρθρο 24 της ΕΣΔΑ, αποτέλεσε σταθμό στην εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, στο μέτρο που αναγνώρισε ρητά έννομο συμφέρον σε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη ως προς το σεβασμό όλων των διατάξεων μιας διεθνούς σύμβασης, παρέχοντάς τους συγχρόνως το δικαίωμα να προσφύγουν σε διεθνές όργανο ελέγχου. Είναι αλήθεια ότι το άρθρο της ΕΣΔΑ για τις διακρατικές προσφυγές αφορά κυρίως την παραβίαση των ουσιαστικών διατάξεων της Σύμβασης (και των Πρωτοκόλλων), δηλαδή αυτών που αναγνωρίζουν ουσιαστικά δικαιώματα υπέρ φυσικών ή νομικών προσώπων. Ωστόσο, δεδομένου ότι δεν διακρίνει μεταξύ ουσιαστικών και δικονομικών διατάξεων, το προαναφερθέν άρθρο 33 εφαρμόζεται και ως προς τις τελευταίες, στο μέτρο που η παραβίασή τους μπορεί να καταλογιστεί σε κάποιο συμβαλλόμενο μέρος⁴⁵.

40. ΕΔΔΑ, *Κύπρος κ. Τουρκίας* (Ευρεία Σύμβαση), 10.05.2001.

41. ΕΔΔΑ, *Κύπρος κ. Τουρκίας* (Ευρεία Σύμβαση), 12.05.2014, δίκαιη ικανοποίηση.

42. ΕΔΔΑ, *Γεωργία κ. Ρωσίας* (αρ. 1) (Ευρεία Σύμβαση), 3.07.2014, *Γεωργία κ. Ρωσίας* (αρ. 2), 13.12.2011, απόφαση επί του παραδεκτού (η υπόθεση εκκρεμεί επί της ουσίας ενώπιον του Τμήματος Ευρείας Σύμβασης).

43. Βλ. σχετικά τα δελτία τύπου του ΕΔΔΑ, CEDH 345 (2014), 26.11.2014, CEDH 122 (2015), 13.04.2015 και CEDH 296 (2015), 1.10.2015.

44. Για την πρόσφατη αναβίωση του θεσμού της διακρατικής προσφυγής βλ. αναλυτικότερα, Sicilianos, L.-A., «La Cour européenne des droits de l'homme face à l'Europe en crise», *RTDH*, 2016, 105, σελ. 5-42, ιδίως σελ. 33 επ.

45. ΕΔΔΑ, *Ιρλανδία κ. Ηνωμένου Βασιλείου*, (Ολομέλεια), 18.1.1978, παρ. 240. Πρβλ., για παράδειγμα, το άρθρο 34 της ΕΣΔΑ, περί ατομικών προσφυγών, η τελευταία φράση του οποίου ορίζει ότι: «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην παρεμποδίζουν με κανένα μέτρο την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος [ατομικής προσφυγής]». Τίποτα δεν φαίνεται να αποκλείει την κα-

- 25 Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι, σε αντίθεση με την ατομική προσφυγή – η οποία, όπως είδαμε, τελούσε έως το 1998 υπό την αίρεση αποδοχής του σχετικού δικαιώματος από το ενδιαφερόμενο Κράτος – η διακρατική προσφυγή συνιστούσε πραγματικό και αναφαίρετο δικαίωμα όλων των συμβαλλομένων Κρατών ήδη από το 1950⁴⁶. Με άλλα λόγια, τα Κράτη μέλη της ΕΣΔΑ θεώρησαν ότι, λόγω της σημασίας και της φύσης τους, οι συμβατικές υποχρεώσεις του καθενός λειτουργούν έναντι πάντων των λοιπών συμβαλλομένων μερών, δηλαδή *erga omnes partes*. Καθένα από αυτά νομιμοποιείται να επικαλεστεί την παραβίαση της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων προκειμένου να προστατεύσει τα «κοινά [ευρωπαϊκά] ιδεώδη»⁴⁷, δηλαδή ένα σύνολο αξιών που έχει χαρακτηριστεί ως «ευρωπαϊκή δημόσια τάξη» ήδη από το 1961. Πράγματι, με αφορμή την προσφυγή της *Αυστρίας κατά της Ιταλίας*, η πρώην Ευρωπαϊκή Επιτροπή τόνισε ότι «κάθε συμβαλλόμενο Κράτος, όταν προσφεύγει στην Επιτροπή με βάση το άρθρο 24, δεν πρέπει (...) να θεωρηθεί ότι δρα για να εξασφαλίσει το σεβασμό των δικών του δικαιωμάτων, αλλά ότι υποβάλλει στην Επιτροπή ένα ζήτημα που άπτεται της δημόσιας τάξης της Ευρώπης»⁴⁸.
- 26 Προκειμένου να ασκήσει διακρατική προσφυγή, το ενάγον Κράτος δεν χρειάζεται να αποδείξει ότι παραβιάστηκαν δικά του δικαιώματα ή δικαιώματα των πολιτών του. Το άρθρο 33 (πρώην 24) της ΕΣΔΑ δεν συνιστά απαραίτητα μορφή διπλωματικής προστασίας, αλλά βαίνει πολύ πέραν του εθιμικού αυτού θεσμού. Η άσκηση διακρατικής προσφυγής δεν προϋποθέτει ζημία του ενάγοντος Κράτους. Τα Κράτη που άσκησαν προσφυγή κατά της Ελλάδας κατά τη διάρκεια της δικτατορίας στην *Ελληνική υπόθεση*⁴⁹ δεν είχαν υποστεί, τα ίδια, καμία ζημία από τα βασανιστήρια Ελλήνων πολιτών. Επικαλούνταν απλά τη συστηματική παραβίαση σειράς άρθρων της ΕΣΔΑ, μεταξύ των οποίων, και κυρίως, την παραβίαση του άρθρου 3 για την απαγόρευση των βασανιστηρίων. Με άλλα λόγια, η ζημία του ενάγοντος Κράτους δεν συνιστά προϋπόθεση για την επίκληση της διεθνούς ευθύνης του εναγόμενου Κράτους. Αρκεί, για το σκοπό αυτό, μια παραβίαση της ΕΣΔΑ που να καταλογίζεται στο εναγόμενο Κράτος. Το έννομο συμφέρον κάθε άλλου συμβαλλόμενου Κράτους θεμελιώνεται σε αυτή την παραβίαση. Ασκώντας διακρατική προσφυγή, το ενάγον Κράτος επικαλείται ουσιαστικά το δικαίωμά του να δει τη Σύμβαση να εφαρμόζεται κανονικά (και) ως προς τα πρόσωπα που υπάγονται στη δικαιοδοσία του εναγόμενου Κράτους.
- 27 Δρώντας με βάση το άρθρο 33 της ΕΣΔΑ, το ενάγον Κράτος υπερασπίζεται τα ιδεώδη και τις αξίες της «ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης». Η διεύρυνση του κύκλου των Κρατών που

τάθεση διακρατικής προσφυγής με βάση το άρθρο 33 λόγω ενδεχόμενης συστηματικής παραβίασης του οικονομικού ατομικού δικαιώματος που προκύπτει από το άρθρο 34.

46. Για τις διακρατικές προσφυγές βλ. γενικά Kamminga, M. T., *Inter-State Accountability for Violations of Human Rights*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992, Leckie, S., «The Inter-State Complaint Procedure in International Human Rights Law: Hopeful Prospects or Wishful Thinking?», *HRQ*, 1988, 10, σελ. 249-310, Rogge, K., «Inter-state cases under Article 33 of the European Convention on Human Rights», στο: Hartig, H. (επιμ.), *Trente ans de droit européen des droits de l'homme – Études à la mémoire de Wolfgang Strasser*, Bruylant-Nemesis: Bruxelles, 2007, σελ. 289-306. Για την έννοια του εννόμου συμφέροντος στο διεθνές δίκαιο, βλ. Δούση, Ε., *Έννομο συμφέρον στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης: κλασικές εφαρμογές και νέες τάσεις*, Αθήνα-Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλας, 1998.

47. Κατά την έκφραση του προοιμίου της ΕΣΔΑ, παρ. 5.

48. ΕΕπιτροπήΔΑ, *Αυστρία κ. Ιταλίας*, D 788/60, *Annuaire CEDH*, τ. 4, σελ. 117, ιδίως σελ. 141.

49. ΕΕπιτροπήΔΑ, *Δανία, Νορβηγία, Σουηδία και Ολλανδία κ. Ελλάδα*, ό.π.

ία, όπως
s από το
φαίρετο
τα Κράτη
ικές υπο-
ερών, δη-
παραβία-
ιά [ευρω-
ταϊκή δη-
κατά της
όταν προ-
ρα για να
Επιτροπή

ι να απο-
το άρθρο
ίας, αλλά
ιυγής δεν
κατά της
ποστεί, τα
τη συστη-
ι παραβί-
ζημία του
θύνης του
ια καταλο-
Κράτους
ον Κράτος
νικά (και)

δεώδη και
ιατών που

αβιάσιος του

ir Violations
Inter-State
Thinking?»,
e European
les droits de
σελ. 289-306.
ον στη νομο-
μοτηνή: Α.Ν.

νομιμοποιούνται να επικαλεστούν την ευθύνη του παραβιάζοντος Κράτους θεμελιώνεται δογματικά στις υπέρτερες αυτές αξίες, οι οποίες χρειάζονται, ως τέτοιες, αυξημένη προστασία. Αυτό σημαίνει ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την ΕΣΔΑ δεν τοποθετούνται στο ίδιο επίπεδο με τις συνήθεις διεθνείς υποχρεώσεις που λειτουργούν σε διμερές επίπεδο και βασίζονται στην αρχή της αμοιβαιότητας. Ως υποχρεώσεις *erga omnes partes*, οι υποχρεώσεις με βάση την ΕΣΔΑ έχουν αυξημένη τυπική ισχύ σε σχέση προς τις συνήθεις υποχρεώσεις συναλλακτικού χαρακτήρα.

Η θεώρηση αυτή ενισχύεται και από άλλα στοιχεία της νομολογίας των οργάνων του 28 Στρασβούργου σε σχέση προς τις διακρατικές προσφυγές. Έτσι, στην προαναφερθείσα υπόθεση *Αυστρίας κατά Ιταλίας* η Ευρωπαϊκή Επιτροπή τόνισε ότι ούτε το (πρώην) άρθρο 24 της ΕΣΔΑ ούτε κάποια άλλη ρήτρα της Σύμβασης περιορίζει ρητά την άσκηση του δικαιώματος διακρατικής προσφυγής σε σχέση προς πραγματικά περιστατικά μεταγενέστερα της επικύρωσης της Σύμβασης από το ενάγον Κράτος⁵⁰. Κατά συνέπεια, το τελευταίο μπορεί να ασκήσει το δικαίωμα της διακρατικής προσφυγής και ως προς παραβιάσεις που καταλογίζονται στο εναγόμενο Κράτος και ανατρέχουν σε χρόνο προγενέστερο της επικύρωσης της ΕΣΔΑ από το ενάγον Κράτος. Με άλλα λόγια, προκειμένου να ασκήσει διακρατική προσφυγή, το ενάγον Κράτος δεν υποχρεούται να αποδείξει ότι είχε και το ίδιο αναλάβει τις υποχρεώσεις από τη Σύμβαση κατά τη στιγμή που διαπράχθηκε η παράνομη ενέργεια του εναγόμενου Κράτους. Η παραπάνω απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπογραμμίζει το γεγονός ότι οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα με βάση την ΕΣΔΑ δεν τελούν υπό τον όρο της αμοιβαιότητας, αλλά έχουν αντικειμενικό χαρακτήρα.

Επιπλέον, όπως τόνισε το ΕΔΔΑ με αφορμή τις σχέσεις της Κύπρου και της Τουρκίας, η 29 άσκηση διακρατικής προσφυγής δεν προϋποθέτει την αναγνώριση της κυβέρνησης του ενάγοντος Κράτους από εκείνη του εναγόμενου Κράτους. Σε αντίθετη περίπτωση, το σύστημα συλλογικής εγγύησης –ουσιώδες στοιχείο του μηχανισμού της Σύμβασης– θα εξουδετερωνόταν στην πράξη λόγω τυχόν αμοιβαίων μη αναγνωρίσεων μεταξύ διαφόρων Κρατών και κυβερνήσεων⁵¹. Πολιτικές παράμετροι που συνδέονται με την αμοιβαία αναγνώριση Κρατών και κυβερνήσεων δεν επηρεάζουν το χαρακτήρα των υποχρεώσεων από την ΕΣΔΑ ως υποχρεώσεων *erga omnes partes*.

Με άλλα λόγια, το όλο θεσμικό πλαίσιο «συλλογικής εγγύησης» που εξαγγέλλει το προ- 30 οίμιο της ΕΣΔΑ –όργανα προστασίας, ατομική προσφυγή, αλλά, και κυρίως, διακρατική προσφυγή ενώπιον των οργάνων αυτών– αποτέλεσε σημαντικότερη τομή στην εξέλιξη της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό μεταγενέστερες οικουμενικές και περιφερειακές συμβάσεις, κυρίως δε την Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και συμβάλλοντας στην εμπέδωση της έννοιας των υποχρεώσεων *erga omnes* στο γενικό διεθνές δίκαιο και, κατ' επέκταση, στην προοδευτική ιεράρχηση της διεθνούς έννομης τάξης.

50. Ο.π., σελ. 137. Είναι προφανές, βεβαίως, ότι η διακρατική προσφυγή πρέπει να αφορά παραβιάσεις μεταγενέστερες της επικύρωσης της ΕΣΔΑ από το εναγόμενο Κράτος ή, τουλάχιστον, συνεχιζόμενες παραβιάσεις. Βλ. σχετικά το άρθρο 13 του σχεδίου της ΕΔΔ για την Ευθύνη των Κρατών από διεθνώς άδικες ενέργειες (*Report of the International Law Commission*, UN doc. A/56/10, 2001).

51. ΕΔΔΑ, *Λοϊζίδου κ. Τουρκίας, προκαταρκτικές ενστάσεις*, 23.3.1995, παρ. 41.

V. Η αρχή της επικουρικότητας και το περιθώριο εκτίμησης των Κρατών

- 31 Το προοίμιο της ΕΣΔΑ παρέμεινε αναλλοίωτο για πάνω από εξήντα χρόνια, αποτελώντας πηγή έμπνευσης για τα όργανα του Στρασβούργου και προσδίδοντας μια ξεχωριστή πνοή στο κυρίως κείμενο της Σύμβασης. Ωστόσο, με το 15^ο Πρωτόκολλο που υιοθετήθηκε το 2013 – αλλά δεν έχει τεθεί ακόμη σε ισχύ - προστίθεται στο τέλος του προοιμίου μια νέα παράγραφος η οποία επιβεβαιώνει ότι τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, σύμφωνα με την αρχή της επικουρικότητας, έχουν την κύρια ευθύνη για να διασφαλίσουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που ορίζονται στη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλα σε αυτή και ότι πράττοντας έτσι διαθέτουν περιθώριο εκτίμησης που υπόκειται στην ελεγκτική αρμοδιότητα του ΕΔΔΑ⁵².
- 32 Σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του 15^{ου} Πρωτοκόλλου, η προσθήκη αυτή αποσκοπεί στο «να ενισχύσει τη διαφάνεια και την προσβασιμότητα αυτών των χαρακτηριστικών του συστήματος της Σύμβασης», δηλαδή της αρχής της επικουρικότητας και του δόγματος του περιθωρίου εκτίμησης των Κρατών, όπως αυτό εμφανίζεται στη νομολογία του ΕΔΔΑ⁵³. Πράγματι, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο ελεγκτικός μηχανισμός που προβλέπει η ΕΣΔΑ έχει επικουρικό χαρακτήρα. Ο κανόνας της εξάντλησης των εσωτερικών ενδίκων μέσων που προβλέπει το άρθρο 35 παρ. 1 της Σύμβασης ως προϋπόθεση του παραδεκτού κάθε ατομικής προσφυγής στο Δικαστήριο δεν είναι τίποτε άλλο παρά η δικονομική αποτύπωση της αρχής της επικουρικότητας. Το ΕΔΔΑ παρεμβαίνει μόνον όταν όλα τα ένδικα μέσα που προσφέρει η εθνική έννομη τάξη έχουν εξαντληθεί (ή είναι ανύπαρκτα)⁵⁴. Με άλλα λόγια, το Κράτος έχει την κύρια ευθύνη να προστατεύσει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που εγγυάται η Σύμβαση και μόνο όταν αποτύχει στον ρόλο του αυτό παρεμβαίνει επικουρικά ο ελεγκτικός μηχανισμός που προβλέπει η Σύμβαση.
- 33 Επιπλέον, ήδη από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του, το ΕΔΔΑ έχει διατυπώσει το λεγόμενο δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης των Κρατών. Το εν λόγω δόγμα έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενέστατης επεξεργασίας από το Δικαστήριο, ιδίως σε σχέση προς τους περιορισμούς άσκησης των δικαιωμάτων που προβλέπουν τα άρθρα 8-11 της Σύμβασης⁵⁵. Ειδικότερα, τα Κράτη διαθέτουν ένα λιγότερο ή περισσότερο ευρύ περιθώριο εκτίμησης ως προς την αναγκαιότητα των εν λόγω περιορισμών σε μια δημοκρατική κοινωνία και την

52. Άρθρο 1 του 15^{ου} Πρωτοκόλλου: At the end of the preamble to the Convention, a new recital shall be added, which shall read as follows: "Affirming that the High Contracting Parties, in accordance with the principle of subsidiarity, have the primary responsibility to secure the rights and freedoms defined in this Convention and the Protocols thereto, and that in doing so they enjoy a margin of appreciation, subject to the supervisory jurisdiction of the European Court of Human Rights established by this Convention," (...).

53. Αιτιολογική έκθεση του 15ου Πρωτοκόλλου, *CETS* αρ. 213, παρ. 7.

54. Βλ. τη σχετική ανάλυση του άρθρου 35 παρ. 1 από τον Π. Βογιατζή στον παρόντα τόμο.

55. Ως προς το περιθώριο εκτίμησης των Κρατών βλ., μεταξύ πολλών, Kastanas, E., *Unité et diversité: notions autonomes et marge d'appréciation des États dans la jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme*, Bruylant: Bruxelles, 1996, Spielmann, D., «Allowing the right margin. The European Court of Human Rights and the national margin of appreciation doctrine», *Cambridge yearbook of European legal studies*, 2011-2012, 14, σελ. 381-418.

ns

ιστελώντας
ριστή πνοή
ετήθηκε το
ίου μια νέα
ωνα με την
δικαιώματα
αι ότι πράτ-
μοδιότητα

αποσκοπεί
στικών του
γματος του
ου ΕΔΔΑ⁵³.
η ΕΣΔΑ έχει
μέσων που
ύ κάθε στο-
ιποτύπωση
α μέσα που
άλλα λόγια,
θερίες που
επικουρικά

σει το λεγό-
αποτελέσει
ος τους πε-
ύμβασης⁵⁵.
η εκτίμησης
ονία και την

ecital shall be
ordance with
doms defined
appreciation,
ished by this

diversité: no-
ropéenne des
The European
yearbook of

αναλογία τους σε σχέση προς τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό. Το δόγμα του περιθωρίου εκτίμησης έχει επεκταθεί σταδιακά στη νομολογία του ΕΔΔΑ και σε άλλα δικαιώματα, ακόμη και σε πτυχές δικαιωμάτων που ανήκουν στον σκληρό πυρήνα της Σύμβασης και από τα οποία δεν επιτρέπονται παρεκκλίσεις ούτε καν σε περιόδους έκτακτης ανάγκης⁵⁶.

Υπό τις συνθήκες αυτές, αναρωτιέται κανείς εάν ήταν απαραίτητη η ρητή αναφορά στην αρχή της επικουρικότητας και στο περιθώριο εκτίμησης των Κρατών στο ίδιο το προοίμιο της Σύμβασης. Κατά την άποψή μας, η εν λόγω μνεία είναι χωρίς νομική σημασία, στο μέτρο που οι παραπάνω αρχές είναι βαθειά ριζωμένες στη νομολογία του Δικαστηρίου. Περαιτέρω, η αναφορά αυτή έχει σαφές πολιτικό πρόσημο, επιδιώκοντας στην πραγματικότητα να υπενθυμίσει στο Δικαστήριο τα όριά του. Εξ άλλου, η προσθήκη του τελευταίου αυτού εδαφίου στο προοίμιο είναι συμβολικά λυπηρή, διότι έχει ένα σαφή κρατοκεντρικό χαρακτήρα, ο οποίος δεν προσιδιάζει στο όλο προοδευτικό ύφος, το πνεύμα και το ιδεολογικό στίγμα που αναδύεται από τις εμπνευσμένες παραγράφους των αρχικών συντακτών της Σύμβασης.

VI. Συμπερασματικές παρατηρήσεις

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι παρά τη συντομία του το προοίμιο της ΕΣΔΑ προσδιορίζει τις ιστορικές καταβολές της Σύμβασης, καθορίζει το ιδεολογικό της στίγμα και οριοθετεί το θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή λειτουργεί, αναδεικνύοντας συγχρόνως τη φύση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την ΕΣΔΑ ως «αντικειμενικών». Κατ' αυτό τον τρόπο, το προοίμιο διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την ερμηνεία και την εφαρμογή της Σύμβασης, όπως αποδεικνύεται και από τις σχετικές άμεσες ή έμμεσες αναφορές στην νομολογία των οργάνων της. Η πρόσφατη προσθήκη ενός ακόμη εδαφίου με ρητή αναφορά στην αρχή της επικουρικότητας και στο περιθώριο εκτίμησης των Κρατών δεν φαίνεται να προσθέτει κάτι σημαντικό από νομική άποψη, έχει δε μάλλον αρνητικό συμβολικό πρόσημο.

ΛΙΝΟΣ - ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΣ

56. Βλ. μεταξύ άλλων ΕΔΔΑ, *Lambert κ.ά. κ. Γαλλίας* (Ευρεία Σύνθεση), 5.06.2015, ιδίως παρ. 144 επ. (απόφαση που αφορά τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες μπορεί να διακοπεί η ιατρική υποστήριξη προσώπων που βρίσκονται για μεγάλο χρονικό διάστημα σε κωματώδη κατάσταση).